

Lunds universitet
Socialhögskolan
Socialt arbete med barn och unga SOL 067
HT 2005

GUDS LILLA BARNASKARA*

▫ **BARN OCH UNGDOMAR INOM JEHOVAS VITTNEN**

Författare: Kristina Jägfeldt
Handledare: Pernilla Liedgren Dobronravoff

* UR PSALM NR. 513 AV LINA SANDELL-BERG (1856) I
"DEN SVENSKA PSALMBOKEN" (TRYCKT I STOCKHOLM 1952)

Abstract

My intention was to explore the childhood of children and adolescents within the religious organization of Jehovah's Witnesses, in Sweden. I used a technique where I interviewed three active witnesses and four former members. The former members either had left the religion freely or had been excluded by the movement. I wanted to know more from those two different perspectives, because they often seem to conflict. First of all, I wanted to learn about the persons own upbringing. Secondly, I wanted to learn more about children and adolescents within the movement in *general*. I wanted to explore both positive and negative aspects of belonging to a Christian organization. I also wanted to know more about their every-day-life. Finally, I wanted to know how people handled difficult relationships within their families and when the support or advice of the congregation was sought. The seven interviews have given a lot of information about both every-day-life, positive and negative aspects of growing up as a witness and how family difficulties are handled. Since children within Jehovah's Witnesses attend regular schools, I have learnt a lot about difficulties that the interviewed people have experienced during school and in relation to non-witness children.

Innehållsförteckning

<u>FÖRORD</u>	5
<u>PROBLEMFÖRMULERING</u>	6
<u>SYFTE</u>	7
<u>FRÅGESTÄLLNINGAR</u>	8
<u>PERSPEKTIVVAL OCH AVGRÄNSNINGAR</u>	8
<u>METOD</u>	8
<u>RESULTATENS TILLFÖRLITLIGHET</u>	9
<u>URVAL</u>	10
<u>ETISKA ÖVERVÄGANDEN</u>	10
<u>DISPOSITION</u>	11
<u>TIDIGARE FORSKNING</u>	11
<u>BESKRIVNING AV TEORIER</u>	13
<u>TEORIN OM KOGNITIV DISSONANS</u>	13
<u>TEORIN OM KONFORMITET</u>	14
<u>PRESENTATION AV JEHOVAS VITTNEN</u>	15
<u>INTERVJUPRESENTATION</u>	17
<u>FÖRSTA DELEN</u>	18
- <i>TRE UNGA JEHOVAS VITTNEN</i>	18
<u>1.1. KONTAKTEN MED FÖRSAMLINGEN</u>	18
<u>1.2. ATT GÅ I TJÄNSTEN</u>	18
<u>1.3. DOPET – ATT ÖVERLÄMNA SIG GENOM AKTIVT VAL</u>	19
<u>2.1. ATT INTE FIRA JUL, FÖDELSEDAGAR OCH ANDRA HÖGTIDER</u>	19
<u>2.2. RELATIONEN TILL KLASSKAMRATER, LÄRARE OCH ANDRA VUXNA</u>	20
<u>2.3. BARNUPPFÖSTRAN UTIFRÅN BIBELN – I VARIERANDE GRAD</u>	21
<u>2.4. HÖGSTADIE- OCH GYMNASIETIDEN – RISKER OCH DUBBELLIV</u>	22
<u>3.1.1 Åke om att vara pionjär och Per om meningen med livet</u>	23
<u>3.1.2 Eget val</u>	23
<u>3.1.3 Församlingen som socialt stöd</u>	24
<u>3.1.4. Skyddande faktor</u>	24
<u>3.2.1. Negativa sidor</u>	25
<u>3.2.2. Bristande respekt och fördomar</u>	25
<u>4.1. FÖRSAMLINGSMEDLEMMAR OCH ANDRAS RÅD</u>	26
<u>4.2. ÄLDSTEKRETS</u>	26
<u>4.3. VID UTESLUTNING AV ENSKILDA PERSONER</u>	27
<u>4.4. HARMAGEDDON</u>	28

<u>ANDRA DELEN</u>	29
- <u>FYRA UNGA AVHOPPARE</u>	29
<u>1.1 KONTAKTEN MED FÖRSAMLINGEN</u>	29
<u>1.1 ATT GÅ I TJÄNSTEN</u>	30
<u>1.3. DOPET</u>	31
<u>2.1. ATT INTE FIRA JUL, FÖDELSEDAGAR OCH ANDRA HÖGTIDER</u>	32
<u>2.2. RELATIONEN TILL KLASSKAMRATER</u>	33
<u>2.3. BARNUPPFÖSTRAN UTIFRÅN BIBELN – I VARIERANDE GRAD</u>	34
<u>2.4. HÖGSTADIE- OCH GYMNASIETIDEN – RISKER OCH DUBBELLIV</u>	35
<u>3.1.1. Församlingen</u>	36
<u>3.1.2. Svar på livets frågor och utvaldhet</u>	37
<u>3.1.3. Visst skydd</u>	37
<u>3.2.1. Eget val – svårt att avgöra</u>	37
<u>3.2.2. Bristande respekt och fördomar</u>	38
<u>3.2.3. Harmageddon – risken att begå misstag</u>	38
<u>3.2.4. Dåligt samvete</u>	39
<u>3.2.5. Förlorade möjligheter</u>	40
<u>3.2.6. Utanförskap</u>	40
<u>4.1 ÄLDSTEKRETS</u>	40
<u>4.2 UTESLUTNING – TVIVEL, RISKER OCH FÖRLORADE BARN</u>	41
<u>ANALYS</u>	44
<u>TEORIN OM KOGNITIV DISSONANS</u>	44
<u>TEORIN OM KONFORMITET</u>	46
<u>SLUTDISKUSSION</u>	47
<u>RESULTAT</u>	47
<u>RELEVANS FÖR SOCIALT ARBETE</u>	47
<u>CENTRALT TEMA – TILLHÖRIGHETENS STORA BETYDELSE</u>	48
<u>PERSONLIG FUNDERING OM KRISTUS SOM FÖREBILD OCH TEOKRATI</u>	49
<u>PERSONLIG FUNDERING OM BIBELCITAT</u>	49
<u>PERSONLIG FUNDERING OM VUXNAS BEHOV AV ATT UTTRYCKA STARKA ÅSIKTER</u>	50
<u>VIDARE FORSKNING</u>	50
<u>BILAGA - INTERVJUGUIDE</u>	52

GUDS LILLA BARNASKARA

Förord

JAG VILL FÖRST OCH FRÄMST RIKTA ETT VARMT TACK TILL ALLA INTERVJUPERSONER, SOM GETT MIG DET STORA FÖRTROENDET ATT BASERA MIN UPPSATS PÅ DERAS UPPVÄXT INOM JEHOVAS VITTNEN.

JAG TACKAR ÄVEN DE TRE PERSONER SOM FÖRMEDLAT KONTAKTEN MED INTERVJUPERSONER;

JAG VILL TACKA EN ÄLDSTEBRODER FÖR VÄLKOMNANDET I RIKETS SAL OCH FÖR ATT JAG FICK MÖJLIGHET ATT PRATA MED TVÅ SMÅ FLICKOR OCH EN FÖRÄLDER I FÖRSAMLINGEN.

JAG VILL RIKTA ETT SPECIELLT TACK TILL DEN PERSON SOM FÖRMEDLADE KONTAKTEN MED TRE AV AVHOPPARNA OCH FÖR ALL VÄRDEFULL HJÄLP OCH INFORMATION.

JAG VILL OCKSÅ TACKA DEN PERSON SOM GJORDE ATT JAG KOM I KONTAKT MED DEN FJÄRDE AVHOPPAREN.

JAG VILL OCKSÅ RIKTA ETT STORT TACK TILL MIN HANDLEDARE PERNILLA LIEGREN DOBRONRAVOFF, FÖR VÄRDEFULL VÄGLEDNING OCH KUNSKAP.

SLUTLIGEN VILL JAG TACKA MINA FÖRÄLDRAR, FÖR ALLT STÖD UNDER DEN BITVIS SLITSAMMA SKRIVPROCESSEN. ETT SÄRSKILT TACK TILL MIN PAPPA, SOM HJÄLPT MIG MED ALL OFÖRSTÅELIG FORMATERING.

JAG HOPPAS ATT JAG, SOM UTOMSTÅENDE, LYCKATS SKAPA EN BRA BILD AV UPPVÄXTEN INOM JEHOVAS VITTNEN.

✓ UPPSATSEN ÄR TILLÄGNAD MAMMA

Problemformulering

I Sverige idag finns ett stort antal olika kulturer och religioner. Förutom de större och välkända religionerna, finns det många mindre religiösa grupper som till stor del har egna trosföreställningar. Dessa grupperna brukar kallas allt från nyandliga eller nyreligiösa, till organisationer eller samfund. Andra använder det kontroversiella begreppet sekt.

En diskussion om religiös tillhörighet leder ofta till en diskussion om de mänskliga rättigheterna. Dessa stadgas i FN:s konvention om mänskliga rättigheter (t.ex. religions-, tanke- och yttrandefriheten). I Sverige har alla människor enligt grundlagen rätt att tycka och tro vad de vill. Det blir en ständigt aktuell och många gånger känslig diskussion om den stundtals svåra balansen mellan religionsfrihet och mänskliga fri- och rättigheter. Å ena sidan måste det markeras hur oerhört viktigt det är att respektera religionsfriheten. Å andra sidan måste man vara medveten om de möjligheter som finns att kränka mänskliga rättigheter, genom att använda just religionsfriheten som argument (paragraf 30 FN:s konvention). Religionsfrihet innebär inte bara att man har rätt att tillhöra vilken religion man vill. Det är även tillåtet att ifrågasätta dess metoder, utövare, ledare och trosuppfattningar. Man får även byta religion eller vara ateist (Nobel 2004). Det är ofta svårt att avgöra när sund och värdefull tro övergår till att bli destruktiv.

Det är ibland lätt att dra den förhastade slutsatsen att religiositet är något som framför allt finns i andra delar av världen, såsom i USA och Mellanöstern. Förutom att många i Sverige är medlemmar i Svenska Kyrkan (ca sju miljoner, www.svenskakyrkan.se) finns det också många mindre religiösa grupper. Exempelvis har Jehovas vittnen bl.a. enligt föreningen Hjälpkällan ca 23000 aktiva medlemmar i landet (www.hjalpkallan.org), mormonernas kyrka i Sverige har enligt den svenska hemsidan ca 9 000 medlemmar fördelade på 50 församlingar (www.jesukristikyrka.se) och Livets ord har enligt informatör Ulla Berglund vid Livets Ord i Uppsala 2590 medlemmar i landet (www.livetsord.se). I övrigt finns ett stort antal mer eller mindre bekanta rörelser. Några av de välkända är t.ex. Scientologirörelsen, Familjen och Hare Krishna/ISKCON. Vissa rörelser byter inte sällan namn och det är svårt att veta hur många medlemmarna verkligen är. I vissa rörelser överdrivs medlemsantalet. Inom Jehovas Vittnen är medlemsantalet snarare underskattat, eftersom bara ”förkunnare” räknas in, dvs. de som aktivt sprider budskapet (Arlebrand, Hermansson, Wallin 1998). Små odöpta barn och äldre som inte förkunnar, räknas inte in. Att Jehovas Vittnen söker nya medlemmar genom att knacka dörr är enligt Holden (2002a) inte särskilt framgångsrikt. Därför menar han att barnen, som ofta blir vittnen som sina föräldrar, är en avgörande tillgång för rörelsens fortlevnad.

Det är ofta svårt att få inblick i hur tillvaron ser ut inom de ”nyreligiösa” grupperna. Det finns litteratur av rörelserna själva samt från avhoppare. FRI, Föreningen Rädda Individerna, är en förening för människor som förlorat en anhörig till en s.k. destruktiv rörelse. FRI ger ut information där avhoppare berättar. På internet finns många avhopparberättelser.

Ett område som det finns begränsat kunskap om, är hur det är för barn att växa upp i en av dessa grupper. Jag tror att allmänheten behöver öka sin kunskap om bl.a. barnens situation, för att få ökad förståelse för de olika kulturer de kommer ifrån. Utan förståelse är det svårt att få insikt i när allt inte står rätt till med ett visst barn/ungdom. Utan kunskap är det svårt för politiker, socialtjänst, polis, sjukvård, skolpersonal och andra i omgivningen att förstå *när* och *hur* man ska hjälpa de människor som *de facto* är i behov av hjälp. I samband med ett avhopp / en uteslutning kan en människa vara mycket utsatt, bl.a. därför att hon ofta tvingas bryta all kontakt med medlemmarna. Dessa har förmodligen utgjort större delen av personens sociala nätverk. Även de som är kvar i rörelsen kan vara utsatta; familjen och andra närstående. Ca 500 personer per år lämnar eller blir uteslutna av Jehovas Vittnen, enligt Hjälpkällan.

Trots att tillgången till hjälp för avhoppare i Sverige idag är ytterst knapphändig, finns det än mindre möjlighet för ett litet barn att få människor i omgivningen att förstå när något inte är som det ska. Anledningen till att den professionella hjälpen är så begränsad, är kanske att allmänhetens och beslutsfattarnas kunskap om grupperna är lika begränsad.

I regeringens utredning *I God Tro - Samhället och nyandligheten* (SOU 1998:113) står det att det ”råder brist på sammanhållen forskning och kunskap inom området nyandliga rörelser. /.../ Vid de konferenser som utredningen närvarat vid, är ett ständigt återkommande tema just bristen på systematisk kunskap, inte minst när det gäller barnens situation.” (s. 20) Utredningen har fallit i glömska och dess förslag har inte blivit verklighet (www.regeringen.se). Genom att ägna min uppsats åt barn/ungdomars situation i en religiös organisation vill jag öka min egen och andras kunskap i ett många gånger ouppmärksammat och känsligt ämne. Enligt Holden (2002a), vilket även jag märkt under arbetets gång, är det sällsynt att akademiker ägnar sig åt att skriva om människors liv inom Jehovas Vittnen.

Syfte

Mitt syfte är att undersöka hur det är att växa upp inom Jehovas Vittnen. Jag vill undersöka detta ur intervjupersonernas egna perspektiv, då dessa var medlemmar under uppväxten. Deras *egen* uppväxt blir av störst intresse, men även deras syn på barns situation inom JV i *allmänhet* blir aktuell. Detta undersöks utifrån *unga* människors perspektiv. Jehovas Vittnen förkortas här efter ”JV”.

Frågeställningar

1. Hur ser tillvaron / vardagen ut för kärnfamiljen i JV?
2. Hur upplever intervjupersonen att uppväxten skiljde sig från andras*, utanför JV?
3. Vad finns det för positiva respektive negativa sidor av att växa upp i JV?
4. Hur ser kärnfamiljens relation till den stora gruppen ut**, t.ex. när det gäller hur man fostrar sina barn eller hur familjeproblematik hanteras?

Eftersom tron har visat sig vara mycket relevant för uppväxten, har jag också undersökt hur de trosfrågor, som uppkom under intervjuerna, varit / är aktuella för de olika personerna.

*Angående hur intervjupersonens uppväxt skilde sig från ”andras”, avses sådana barn som fanns i personens omgivning, t.ex. klasskamrater. Det blir automatiskt fråga om barn som *inte* lever i en religiös miljö samt barn som tillhör någon *annan* religion (där föräldrarna är mer eller mindre aktivt religiösa – med alla de gradskillnader som finns).

** Den stora gruppen avser *församlingen*, med medlemmar och äldstebröder. *Teologin*, läran om Gud (hans egennamn enligt JV är *Jehova*), utgör församlingens vägledande principer.

Perspektivval och avgränsningar

Min intention var att intervjua tre vittnen och tre avhoppare. Ännu en avhoppad person tillkom. Jag ville få kunskap utifrån två olika perspektiv, som i mångt och mycket kan anses skilja sig åt. Jag ville undersöka *unga* människors syn på sin *egen* uppväxt, samt barns tillvaro inom JV i *allmänhet*. Jag satte en övre åldersgräns på 35 år. Skälet var dels att barn och ungdomar engagerar mig mest inom socialt arbete, dels att yngre möjligen har skarpare minnen från uppväxten. Jag sökte inte personer av visst kön, etnicitet eller klass, utan ville intervjua personer i egenskap av medlemmar resp. avhoppare / uteslutna. Detta för att kunna analysera materialet utifrån dessa två skilda perspektiv. Dessutom har personer i den aktuella åldern, i högre grad än äldre personer, vuxit upp under *nuvarande* kulturella förhållanden.

Metod

Jag använde mig av kvalitativa intervjuer, för att undersöka personernas syn på sin uppväxt. Detta är en passande metod för att utforska människors egna erfarenheter (Kvale 1997). Jag spelade in på bandspelare och transkriberade, dvs. skrev ut intervjuerna ord för ord. Samtliga personer fick därefter ta del av sin egen transkribering, för att få chans att rätta eventuella fel eller missuppfattningar. Intervjuerna genomfördes enskilt och i lugn miljö. Vittnena intervjuades i Rikets Sal och avhopparna i en lokal. En intervju varade ca 40-50 minuter. Jag besökte också ett av vittnenas församlingsmöten i Rikets Sal, som församlingslokalen kallas.

Där fick jag vara med och sjunga psalmer, följa med i Bibeln, lyssna på tal i olika ämnen, se hur församlingen besvarade och diskuterade religiösa frågor samt se när bl.a. barn övade sig i att förkunna, dvs. att ”gå i tjänsten” (se Presentation av JV). Barnen övade inför församlingen, genom att spela upp korta rollspel om hur man kan inleda en konversation med en icke troende. Jag fick också, tack vare en äldstebroder, tillfälle att tala med två flickor i lågstadiet om hur det är att vara vittne i en vanlig skola, samt med en förälder som närvarade.

Jag vill tillägga att metoden också lett till viss oro hos intervjupersoner. Detta ledde till att ett vittne reducerade sin intervju från 9 till 8 sidor, genom att stycken om Harmageddon, uteslutning och blod togs bort. Orsaken vet jag inte. Reduceringen kan givetvis tolkas på olika sätt, men jag väljer att inte spekulera. Vittnesintervjuerna gav därmed mindre information om dessa ämnen och ingenting om blodet, vilket däremot avhopparna gjorde. Det betyder att informationen bara erhöles ur avhopparnas perspektiv (samt tidigare forskning), vilket möjligen kan ha påverkat resultatet. Den fjärde avhopparen kompletterade med några uppgifter, för att jag skulle få en tydligare bild av berättelsen, vilket var värdefullt.

I citat utelämnar jag ibland ett fåtal ord, som dock *inte* ändrar citatets betydelse. Det kan vara talspråk eller något ord som inte behövs. När det handlar om få ord markeras detta ”/.../”. Längre avbrott markeras ”/---/”. Ibland kan jag göra mindre korrigeringar i citat för att göra talspråket förståeligt och därmed få fram andemeningen, t.ex. rätta ordföljd.

Resultatens tillförlitlighet

Jag har fått en hel del information om uppväxten ur personernas egen synvinkel, samt om barns tillvaro inom JV generellt. Det kan dock alltid påverka tillförlitligheten att personerna fritt både kan *välja* och *välja bort* vissa samtalsämnen. Jag förväntar mig inte heltäckande kunskap, men det kan ha stor betydelse för exaktheten. Det kan även ha påverkat att vittnena valdes av en äldstebroder, vilket gav möjlighet att välja personer som hade mer eller mindre positiva erfarenheter av uppväxten inom JV. Det faktum att åtminstone en äldrebroder *visste* vem som intervjuades, kan ha påverkat vittnenas val av samtalsämnen. Även tre av avhopparna valdes av en person, vilket kan ha påverkat på liknande vis.

Jag har till stor del undersökt det jag skulle. Att personerna kanske haft privata skäl till att svara på ett visst sätt, kan dock möjligen anses styrkas av att en intervju reducerades. Kanske reducerades då även personens eget perspektiv, vilket var vad jag skulle undersöka.

För övrigt var bara två av sju kvinnor. Då tillgången på intervjupersoner var begränsad (trots att den var större än jag trodde), valde jag att bortse från kön i urvalet. Resultatet gäller således i högre grad pojkar.

Alla personer var under 35 år (23-30 år) och därmed har jag undersökt den åldersgrupp jag skulle undersöka.

Urval

Mitt urval av personer kan anses vara *styr*t på vissa vis. En äldstebroder förmedlade intervjupersoner åt mig och en liknande situation förelåg med avhopparna. Detta kan ha *förstärkt skillnaderna* i erfarenheter, dvs. att vittnena över lag var mer positivt inställda medan avhopparna var mer negativa till JV. Åldersgränsen sattes under 35 år och av nämnda skäl sökte jag inte visst kön, klass, etnicitet (se Perspektivval). Vittnena var 23, 25 och 25 år.

Jag väljer att inte nämna hur jag kom i kontakt med avhopparna, eftersom jag inte vill avslöja något som kan antyda deras identitet.

Avhopparna blev till slut fyra stycken, då en person tillkom. Jag valde att intervjua denna ytterligare person för att få ”mer kött på benen”. Det visade sig att den personen inte döpte sig under sin uppväxt. Detta var värdefullt, eftersom jag fick veta mer om dopets stora betydelse. (mer om dopet, se empiriredovisning) Avhopparna var 24, 28, 28 och 30 år.

Etiska överväganden

Intervjupersonerna är anonyma, jag har förvarat materialet säkert och ska enbart använda det i uppsatsen. Jag informerade om att jag skulle använda intervjuerna i en c-uppsats i socialt arbete. När uppsatsen blivit godkänd kommer allt material att förstöras.

Jag är medveten om att jag har skrivit utifrån personer som är medlemmar i en redan stigmatiserad grupp. Ämnet är känsligt och det är lätt att förstärka fördomar. Jag har gjort ett försök att återge vittnenas och avhopparnas egna perspektiv på ett så tydligt sätt som möjligt. Samtidigt har jag, bl.a. för att leva upp till vetenskaplig forskningsnivå, anlagt ett kritiskt perspektiv samt kopplat till Holdens tidigare forskning (2002a, 2002b) och fått information ur vittnenas egen litteratur. Jag har i empiriredovisningen citerat relativt mycket, eftersom vissa personer uttryckt oro över att folk ska missuppfatta bl.a. trosfrågor. Jag har alltså ansträngt mig att visa tydligt vad de sagt och därmed försökt minska risken för missuppfattningar.

Vidare känner jag att jag bör tillägga något om mitt eget perspektiv, eftersom det i detta ämne är näst intill omöjligt att helt frikoppla sig från egna värderingar (vilket också Holden erfarit). Jag tillhör inte någon religion och har därmed begränsad insikt i hur det är att vara troende. Jag vill dock tillägga att jag vid vittnesintervjuerna och mötet i Rikessalen, hade mycket begränsad kunskap om JV. Jag tycker personligen att jag hade ett så ”öppet” och fördomsfritt sinne som jag möjligen kunnat ha. Detta trots att jag givetvis hade viss *förförståelse* om en grupp som då och då varit väldigt kritiserad i t.ex. media.

Disposition

Härefter följer *tidigare forskning*. Därefter beskriver jag mina *teorier*. Innan empiriredovisningen ger jag en kort *presentation* av JV samt de begrepp och trosfrågor som blev aktuella under intervjuerna. I *empiriredovisningen* analyserar jag vittnen och avhoppare separat i "Första delen" samt "Andra delen". För tydlighetens skull visar jag först den aktuella frågeställningen. Därefter presenterar jag de ämnen som personerna berättade om, som är relevanta för syftet (och kopplar till tidigare forskning samt viss litteratur av JV). Därefter visar jag teoriernas relevans för personernas uppväxt i *analysen*. Sist för jag en *slutdiskussion*.

Tidigare forskning

Om man vill veta något om människors erfarenheter av religiösa rörelser, finns många personliga berättelser. De olika rörelserna ger också ut egen litteratur, t.ex. Jehovas Vittens tidningar *Vakttornet* och *Vakna!*, men även litteratur i bokform. Detta är dock inte *forskning*, eftersom varken biografier eller religiös litteratur är försök till neutralitet. Enskilda berättelser och den religiösa litteraturen är dock viktig i sig, eftersom den speglar både enskilda människors liv samt organisationers synsätt. Här följer exempel på forskningslitteratur.

Susan J. Palmer och Charlotte E. Hardmans bok "Children in New Religions" (1999), behandlar bl.a. barnens tillvaro i JV, t.ex. vårdnadstvister och konsekvenser av förbudet mot blodtransfusion. Boken för även en relativt neutral diskussion om balansen mellan föräldrarnas rätt att fostra sina barn på valfritt sätt och att se till barnets bästa.

Litteratur om svenska förhållanden har jag uppfattat som sällsynt. Helena Löfgrens tidskrift, "Barn i manipulativa grupper" (2004) var intressant, men inte särskilt neutralt inställd till religiösa grupper. Dessutom är det ibland svårt att veta vilka källor hon haft. Hon tar främst upp de extrema följderna. Skriften handlar om flertalet rörelser, men Jehovas Vittnen tas upp några gånger. Skriften handlar även om hur religiösa grupper värvar medlemmar och allmän fakta om olika rörelser. Skriften kan nog ge viss information åt t.ex. skolpersonal.

Den *bok* jag främst använt mig av – som kan ses som ett bra försök till neutralitet och som samtidigt är ifrågasättande – är Andrew Holdens (2002a). Den är baserad på ett stort antal intervjuer med både medlemmar och avhoppare. Boken ger väsentlig fakta om JV:s organisation och teologi, om familjeliv och om barns/ungdomars tillvaro. Hans forskning beskriver hur organisationen vill nå konformitet bland sina medlemmar, genom att ledningen i Brooklyn, USA, förmedlar hur teologin ska följas av vittnen (om konformitet, se Beskrivning av teorier). Jag använder mig av den del av Holdens forskning som på något sätt berör barns och ungdomars situation inom JV. Forskningen visar bl.a. att föräldrar som är

vittnen tidigt introducerar sina barn i religionen, t.ex. genom att ta med dem i tjänsten och på möten. Holdens forskning visar att barn inom JV avviker från andra barn på ett flertal sätt. Han visar också att det faktum att barnen avviker från barn som inte är vittnen (t.ex. i skolan) leder till att barn inom JV får det bekräftat för sig att de tillhör rätt religion (detta utvecklas i Första och Andra delen). Samtidigt utgör skolåren en prövning för hur stark den ungas tro är. Holden för en omfattande diskussion om hur kontakten med den sekulariserade omvärlden utgör en påtaglig risk för ett vittnes tro. I omvärlden finns de frestelser (olika typer av lockande omoral) som skulle kunna leda till att vittnet börjar tvivla. Detta skulle i sin tur kunna leda till att personen inte får överleva när Harmageddon kommer, vilket blir fallet om personen hoppar av eller blir utesluten. Bibeln säger, enligt JV, att alla vittnen ska ta tydligt avstånd från de personer som överger religionen. Den egna religionen ses alltså som en skyddande faktor mot den riskfyllda omvärlden. Inte sällan försöker föräldrar skydda sina barn från denna risk. Detta utvecklar jag i Första och Andra delen. Holden menar vidare att det vore missvisande att hävda att JV har en helt likformig syn på barnuppfostran (bl.a. varierar graden av disciplin). Samtidigt menar han att religionens teologi är vägledande i mångt och mycket. Hans forskning visar att JV, för rörelsens fortlevnad, är beroende av att tron går i arv från förälder till barn. Därför anser han att barnen, när de döper sig, egentligen inte gör ett medvetet val att bli vittnen. Holdens forskning visar också att det inom JV inte är tillåtet att ifrågasätta teologin. Eftersom JV är en patriarkalisk organisation, är det inte heller tillåtet för ett barn att ifrågasätta sin förälder, vilket gör det svårt för barn och ungdomar att t.ex. vägra gå på möten eller studera läran (dvs. teologin).

Jag jämför bokens resultat med mitt eget resultat, eftersom de visade sig ha många gemensamma nämnare. Jag fick många förklaringar till verkligheten genom att i efterhand läsa boken. Det bör dock nämnas att jag läste boken *i slutet av* samt *efter* intervjuerna. Verkligheten tolkades alltså inte utifrån boken.

Beckfords bok "The Trumpet of Prophecy" är från 1975 och alltså inte helt uppdaterad. Holden refererar till Beckford, så Holden kan nog ses som en ny variant av Beckford. Holden har varit fullt tillräcklig för mig. Holdens *artikel* (2002b) handlar om barn till vittnen och hur vissa ungas uppror mot teologin är deras sätt att uttrycka frustration mot och handskas med auktoriteterna inom JV. När jag refererar till Holden gäller det *boken*, om inget annat anges.

Regeringens utredning *I God Tro - Samhället och nyandligheten* har säkert en hel del att bidra med när det gäller allmän kunskap om religiösa grupper, men den menar samtidigt att forskningen om barnens situation är bristande. Enligt utredningen går det inte ens att göra en ungefärlig uppskattning av hur många barn det rör sig om totalt (www.regeringen.se).

Beskrivning av teorier

Under denna rubrik kommer jag att *beskriva* de två socialpsykologiska teorier jag använder. Jag använder mig främst av teorin *kognitiv dissonans*. Festinger var den första att beskriva teorin (1957), men det har forskats mycket om teorin efter det. Det är en s.k. funktionell attitydteori, vilket innebär att en människa utvecklar de föreställningar som fungerar bäst för henne (Permer, Permer 1989). Jag använder också Aschs teori om *konformitet*.

Teorin om kognitiv dissonans

Den kognitiva dissonansteorin beskriver sambandet mellan en människas *övertygelser* och hennes *handlingar*. Festinger menar att människor har behov av att känna vad han kallar ”*consonance*” (konsonans) mellan sina övertygelser och handlingar. Denna konsonans har av forskare beskrivits som en *överensstämmelse* eller *harmoni* mellan övertygelse-handling (Eysenck 2000; Perris 2003). Jag ger här ett eget exempel; om jag innerst inne inte tror på att cigaretter är onyttiga för mig och jag samtidigt röker cigaretter, föreligger det harmoni mellan min övertygelse (”cigaretter är inte farliga”) och min handling (”jag röker”). Då föreligger ingen dissonans. Den kognitiva *dissonansen* är enligt Festinger det spänningstillstånd som föreligger när det *inte* finns harmoni mellan övertygelse och handling, exempelvis om jag röker trots att jag tror att det är farligt. (Jag gör ett tillägg för exakthetens skull; det skulle också vara nödvändigt att personen, som röker trots att hon tror att det är farligt, också *bryr sig* om sin hälsa. Om personen inte har något emot att utsätta sig för hälsoriskerna hon tror följer av rökning, kommer det inte heller att uppstå dissonans).

När en person handlar i strid med sina övertygelser uppstår alltså dissonans, ett slags ångestfyllt inre konflikttillstånd. Dissonans kan också föreligga mellan två motsatta övertygelser. För att minska denna ansträngande dissonans, kommer människan enligt Festinger att förändra sina övertygelser, så att de bättre stämmer överens med hennes handlingar eller det hon lärt sig (Aronson 1984; Eysenck 2000; Perris 2003). Senare forskning har visat att den dissonans som är mest påfrestande för en människa, är den som hotar hennes självbild. Dissonans uppkommer alltså oftast när människan gör något som får henne att känna sig dålig på något vis, t.ex. löjlig eller omoralisk. Människan har ett stort behov av att känna att hennes handlingar är positiva och betydelsefulla. Det intressanta är vad människan *gör* för att undkomma dissonansen. För det första kan hon *ändra* sitt beteende för att passa den dissonanta övertygelsen. Hon kan också försöka *rättfärdiga* sitt beteende, genom att ändra en av de dissonanta övertygelserna. Hon kan också försöka rättfärdiga sitt beteende genom att internalisera *nya* övertygelser (Aronson, Wilson, Akert 1999).

I detta sammanhang blir den sociala situationen högst relevant. Det sociala trycket / grupptricket och människans behov av att befinna sig i harmoni med omgivningen, kan i en social situation få en person att handla i strid med sina värderingar (Permer, Permer 1989). Jag tycker att teorin om kognitiv dissonans är särskilt relevant just för att den gäller *alla* människor. Inte bara vittnen, inte bara avhoppare och inte bara människor utanför religiösa grupper. Alla människor har inre normsystem som till stor del skapas under uppväxten. Men samtidigt förändras normerna under livets gång, bland annat beroende på den sociala situation man befinner sig i (Eysenck 2000).

Teorin om konformitet

Min andra teori utgår från Aschs experiment, som har med den sociala situationen att göra. Experimentet visar på människors behov av konformitet med sin omgivning, vilket är tankegångar som är närbesläktade med Festingers konsonans. Aschs experiment har att göra med människans val mellan att antingen göra som alla andra för att passa in, eller att våga avvika från mängden genom att gå sin egen väg.

I hans experiment blev styrkan hos den normativa påverkan från en grupp påtaglig. En försöksperson trodde att hon/han skulle delta i ett försök om ”visuella skillnader”. Försökspersonen satt som nummer sex i en rad av sju personer. Uppgiften var att avgöra vilken av tre olika linjerna som var mest lik en utgångslinje. De övriga hade i förväg uppmanats att utsätta försökspersonen för normativ påverkan, dvs. grupptrick. Under de två första uppsättningarna linjer svarade de fem första personerna att den rätta linjen var mest lik. Detta kom inte som en överraskning för försökspersonen, som naturligtvis instämde. Tredje gången svarade dock samtliga av de fem föregående personerna uppenbart fel. Frågan var vad försökspersonen skulle svara. Skulle hon tvivla på sina egna ögon och också svara uppenbart fel? Eller skulle försökspersonen gå emot strömmen? Över lag var det 37 % av försökspersonerna som betedde sig konformt, dvs. svarade fel. Enligt Asch (1955) visar det faktum att ”intelligenta och välmenande personer var villiga att säga att svart var vitt”, att den normativa påverkan är en stark kraft. Även om vissa anser att 37 % är en låg siffra, är det viktigt att minnas att de personer som lyckades stå emot trycket ändå var påtagligt osäkra och kände stort obehag inför att gå emot strömmen. Det bör tilläggas att det inte skedde några bestraffningar om man avvek och inte heller några belöningar för att bete sig konformt (Eysenck 2000; Permer, Permer 1989). Min undran är hur hög procentandel som betett sig konformt, om de utsatts för obehagliga konsekvenser eller fått fördelar av att följa gruppen. Numera tror forskarna att Aschs experiment främst leder till en *offentlig* anpassning; inte

nödvändigtvis till en *inre* attitydförändring. Det betyder att en människa *utåt* kan följa gruppen, men ändå ha kvar samma *inre* övertygelse. En människa kan alltså vara medveten om att gruppen har fel, men ändå hålla inne med den åsikten (Eysenck 2000). Till detta har människan olika motiv. Om gruppmedlemskapet t.ex. tillfredställer behovet av att fastslå en social verklighet när denna verklighet är svårtolkad, är det troligt att människan kommer att sätta sin tilltro till den större gruppen för att få veta "sanningen" om verkligheten (Eysenck 2000). "Den större gruppen" kan gälla olika grupper i samhället, t.ex. politiska eller yrkesmässiga grupper. Min uppsats gäller den religiösa gruppen JV.

Sammanfattningsvis vill jag ange *varför* jag använder socialpsykologiska teorier. De blir aktuella eftersom de har med sambandet mellan inre känslor och yttre tillhörighet att göra. De handlar om attityder till sig själv och andra och om det mänskliga behovet av tillhörighet.

Presentation av Jehovas Vittnen

Eftersom JV:s trosfrågor är många och komplexa tvingas jag begränsa mig till att, någorlunda kortfattat, beskriva de begrepp som är nödvändiga för förståelsen av empiriredovisningen.

Organisationen kallas "Bibel- och traktatsällskapet Vaktornet" med internationell ledning från Brooklyn, USA. Att "gå i tjänsten" kallas det när ett vittne går från dörr till dörr och vill sprida religionens budskap, dvs. predika. Man kan bli "förkunnare" eller "pionjär", då man förbinder sig att gå i tjänsten visst antal timmar per månad. I Sverige ingår ca 23000 personer i medlemsstatistiken. I världen finns ca 6 miljoner förkunnare. Centrum i Sverige ligger i Arboga och Bengt Hanson är landstjänare (www.hjalpkallan.org). JV:s församlingslokal kallas Rikets Sal. Man tar avstånd från den vanliga kyrkan (går t.ex. inte på skolavslutningar i kyrkan). Rikessalen ser ut som en funktionell aula, utan utsmyckningar. Längst fram finns en scen. Där finns ett podium med en mikrofon som är till för medlemmar som håller tal om t.ex. trosfrågor. Vid varje sittplats finns en mikrofon för att medlemmar lätt ska kunna besvara frågor, så att resten av församlingen hör. I varje församling finns ett antal "äldstebröder", äldre män som fungerar som en slags församlingsledare eller förgrundsgestalter.

Ett barn/ungdom döper sig vanligtvis under tonåren, men enligt Holden (2002a) är det inte ovanligt vid lägre åldrar som 8-9 år. Enligt mina intervjuer sker dopet oftast i tidiga eller mellersta tonåren. Det är en avgörande handling, som symboliserar att man väljer att överlämna sig åt Jehova. Först då blir man ett vittne "på riktigt", även om man kanske varit med i församlingen sedan barnsben. En odöpt person kan inte heller bli utesluten; att man lämnar JV *utan* att vara döpt får alltså inte samma följder som det fått om personen varit döpt. Utesluten blir man om man handlat i strid med Bibeln. Den vanligaste orsaken är otukt, dvs.

sex före eller utanför äktenskapet. Att bli utesluten, vilket äldstebröderna beslutar om, är en annan sak än att självmant lämna rörelsen. Om man utesluts eller hoppar av som döpt, får man inte längre kalla sig vittne. Man får också räkna med att andra vittnen tar avstånd från en, i olika utsträckning. Man kan bli återupptagen (Holden 2002a; intervjupersoner).

Att ”studera” betyder att man läser teologin, dvs. Bibeln och JV:s övriga litteratur. Barn på möten får också öva sig i att förkunna genom rollspel. När man börjar studera läran, kallas det för att ”få Sanningen”. Jehovas vittnen tror inte att Gud är treenig (Holden 2002a).

Inom JV firas inte jul, födelsedagar och andra högtider. Bröllopsdagar firas dock. Julen firas t.ex. inte för att Jesus anses ha fötts vid en annan tidpunkt. Man hyllar inte heller flaggan (t.ex. ritar inte flaggor i skolan) eller något enskilt land (t.ex. sjunger inte nationalsången). Detta av flera orsaker, som jag av utrymmesskäl inte kan utveckla (Holden 2002a).

Vittnena kallar samhället utanför organisationen för ”Världen”. Därmed blir det en tydlig skillnad mellan *innanför* och *utanför* rörelsen och vittnena råds till att minimera kontakten med Världen. Avskildheten minskar risken för konflikt med samhället (Holden 2002a,b).

Något som orsakat många kontroverser i Världen, är vittnenas vägran att ta emot blodtransfusioner. Vittnen äter inte heller blodmat. Förklaringen är komplicerad för en utomstående, men blod anses vara något som Jehova håller heligt. Istället menar man att modern medicin kan användas framgångsrikt, istället för transfusion (Holden 2002a). När någon under 20 år av hälsoskäl måste ta emot blod mot föräldrarnas vilja, kan socialnämnden enligt 6 § LVU (1990:52) besluta om omedelbart omhändertagande. Detta är en komplicerad fråga, som jag av utrymmesskäl inte heller kan utveckla tillräckligt. Blodsfrågan har inte varit aktuell under någon av intervjupersonernas egen uppväxt, enligt intervjuerna.

JV tror inte på Darwins evolutionslära (som bekant lärs ut i svenska skolor). Detta kom upp vid mötet i Rikessalen. JV tror istället på en annan skapelseversion, i vilken Adam och Eva är människans ursprung. Detta är en omfattande trosfråga.

Harmageddon – enligt Bibeln – är också en mycket komplicerad fråga. Enligt Vaktornet (1 december 2005, nr 23) står det i Uppenbarelseboken att Gud kommer att ”störta dem i fördärvet som fördärvar jorden”. Enligt artikeln är det en ”avgörande sammandrabbning, där endast en part kommer att utgå som segrare.” Enligt artikeln säger Jeremia i sin inspirerade profetia att ”’de som blir slagna av Jehova’ skall ’ligga strödda från jordens ena ände till den andra. (Jeremia 25:33)’” Det är alltså inte människornas krig, utan Guds, och det är globalt. Artikeln menar också att slaget ger anledning till hopp; den som älskar rättfärdighet behöver inte känna fruktan. Kriget kommer att rena jorden från bl.a. ondska. Alla rättfärdiga människor får därefter leva i ett paradiset på jorden. Vad som orsakat kontrovers, är vad som

händer med de människor som inte anses rättfärdiga. Detta visade sig vara relevant i intervjuerna, främst i avhopparnas. Kriget skulle enligt profetior ha kommit bl.a. år 1975, men även ett antal andra årtal har varit aktuella (Holden 2002a).

Sex före äktenskapet är inte tillåtet. Ett vittne ska vara måttlig med alkohol. Tobak och droger är inte tillåtet. Barn till vittnen går i vanliga skolor. Inom församlingen kallar man varandra ”syster” och ”broder”. JV:s egen översättning av Bibeln är den version som de kallar ”Nya Världens översättning av den Heliga Skrift”. Bibeln ses som Guds ord, som sammanförts av många olika personer (Holden 2002a; intervjupersoner).

Intervjupresentation

Alla namn är fingerade och orter har markerats ---. Jag gjorde 7 intervjuer. Tre vittnen (en kvinna och två män) och fyra avhopparna (en kvinna och tre män). Samtliga växte upp i familjer där föräldrarna de bodde med under större delen av uppväxten, var vittnen (biologiska och/eller styvföräldrar). Personernas bakgrund i stora drag;

Per, 23 år, är vittne. Han växte upp med föräldrar och fem syskon. Pappan arbetade och mamman var hemma. De döpte sig som ungdomar. Per döpte sig som sextonåring.

Ida, 25 år, är vittne. Hon växte upp med mamma, pappa och tre syskon. Idag är Ida gift.

Åke, 25 år, är vittne. Han har två syskon och hans föräldrar var vittnen under hela hans uppväxt. Idag är han gift. Åke var sjutton år när han döpte sig.

Olof, 30 år, växte upp med sin mamma Eva, styvfar och systrar. Hans mamma blev vittne när han var nyfödd. Hans biologiske pappa ville då inte bli vittne, så mamman gifte sig med Olofs styvfar, som var vittne. Evas föräldrar var vittnen sedan tidigare. Olof hoppade av för ett par år sedan. Idag är han gift och har barn. Han döpte sig när han var tretton år.

Linn, 28 år, växte upp med föräldrar och sex syskon. Hon lämnade JV när hon var sexton, men kom tillbaka ett par år senare. Hon började dra sig undan igen för ca fyra år sedan. Idag är hon gift och har barn.

Isak, 28 år, har föräldrar och fem syskon. Mamman började studera religionen när Isak var några år gammal. Han hoppade av för ca två år sedan. Han döpte sig som fjortonåring.

Teo, 24 år, har två syskon och föräldrar. Släkten på mammans sida var vittnen, liksom Teos farmor. Det blev möjligt för föräldrarna att skiljas när mamman lämnade JV när Teo var nio år. Syskonen lämnade tillsammans med mamman. Teo växte därefter upp i JV tillsammans med sin pappa och styvmamma. Teo döpte sig aldrig. Han lämnade JV när han var arton år.

Härefter följer intervjuerna med de tre vittnena. Därefter följer intervjuerna med de fyra avhopparna. Se Bilaga – Intervjuguide.

FÖRSTA DELEN

- TRE UNGA JEHOVAS VITTNEN

1. Frågeställningen löd: *Hur ser tillvaron vardagen ut för kärnfamiljen i JV?*

1.1. Kontakten med församlingen

Alla tre uppger att de under uppväxten följde med sina föräldrar på möten tre gånger i veckan i församlingslokalen Rikets Sal på tisdagar, torsdagar och lördagar. Per och Ida beskriver hur mötena innebar att man träffade sina vänner och lärde känna andra barn och ungdomar i församlingen. Per säger:

Men det innebär ju att man följde med på möten, eftersom mamma och pappa går dit så måste dom ju ta med sina barn. Men det har inte känts som ett måste för oss, utan det är nånting som man har velat, att gå på dom här mötena. Man har haft sina vänner där. Så det har varit en så stor del från det att man var liten, så det har inte funnits nåt annat. Många kan ju tycka att det är många möten, med tre dagar i veckan, men det har inte känts som det.

Per säger också att man via möten lärde känna familjer i andra församlingar, så han hade ett ganska stort kontaktnät. Ida säger ”I och med att det är möten tre gånger i veckan så blir det naturligt att man lär känna varandra. Sen umgås man ju även privat.” Hon uppger också att hon, förutom syskon, alltid haft väldigt många kompisar i sin egen ålder som var vittnen. Åke berättar ”Vi har liksom ingen särskild verksamhet för barn till exempel, i samband med våra möten, utan dom är tillsammans med oss, även om dom är för små för att förstå, så... Så tar vi det när dom är större.” Holden uppger att föräldrar inom JV tidigt introducerar sina barn i religionens principer, t.ex. genom att ta med dem på möten. Enligt Holden övar sig barnen vid mötena också i att gå i tjänsten, genom korta rollspel inför församlingen, vilket jag själv också såg när jag besökte ett möte i en Rikessal.

1.2. Att gå i tjänsten

Alla vittnen uppger att de gick i tjänsten när de var små. Alla säger att de ser det som positivt. Åke uppger ”Alltså, det var ju lite som en familjeutflykt. Att allihopa tillsammans åkte ut till ett område, så fick vi turas om att gå med mamma och pappa.” Han säger också ”Jag har ju vart med sen jag var riktigt liten. Följt med i tjänsten, så man satt ju bara i barnvagnen. Så det har liksom varit så naturligt, att man går i tjänsten”. Per tror att han var runt sex år då han började följa med sina föräldrar. Han fick vara lite delaktig genom att ringa på dörrklockorna. Ida uppger att hon alltid tyckt om det och att det varit ganska naturligt för henne. Åke menar

även att man måste övervinna sig själv i tjänsten: ”Alltså, på ett sätt är det ju inte särskilt normalt att gå omkring och knacka dörr. Det är ju ändå en tröskel att övervinna sig själv, att...ringa på hos främlingar och berätta för dom om nånting som man tycker är väldigt viktigt.” Barnens tidiga medverkan i tjänsten bekräftas av Holden.

1.3. Dopet – att överlämna sig genom aktivt val

Per uppger att han var sexton år när han döpte sig, vilket han kallar att ”överlämna sig”. Det är då man blir betraktad som ett Jehovas Vittne. Själva dopet är en handling för att visa andra att man har överlämnat sig åt Gud, eller ”Jehova” som han kallar sig, berättar Per. Han beskriver att man gör det genom bön och att det är personligt mellan en själv och Gud. Han förklarar att man innan dopet kan bli ”förkunnare”, dvs. att man går i tjänsten och predikar Jehovas Vittnens tro. Innan dopet går man igenom några frågor med två äldstebröder, så att församlingen vet att man har viss kunskap. Själva dopet ledde för Per fram till en period då han började tänka mer i andliga banor och om sitt förhållande till Gud. ”Och jag kände att det här var ett steg som jag ville ta. /.../ Men det är bara en början av den stig som man börjar vandra. /.../ Så bara för att man är döpt en gång så betyder det inte att man är en gång frälst, alltid frälst. Utan man måste hela tiden fortsätta att göra Gudsviljan.” Åke tror att det säkert spelade stor roll att hans föräldrar var vittnen, ända sedan han var liten. ”Mina föräldrar ville ju naturligtvis att jag skulle bli ett Jehovas Vittne jag också. Det var ju deras mål med deras uppfostran. Men sen var jag ju ändå tvungen att aktivt välja det själv.” Åke beskriver att det inte är som inom Svenska Kyrkan, där man automatiskt ingår, utan dopet är ett aktivt val. ”Man får kontakta dom i församlingen som har lite ansvar och så får man förklara för dom att jag vill också bli identifierad som ett Jehovas Vittne.” Han tror ändå att det är möjligt – eller rentav troligt – att han intresserat sig för religionen även om hans föräldrar inte varit vittnen. Samtidigt menar han att man måste övertyga sig själv om att Gud finns. Han jämför med internet och menar att man inte bara kan ”gå ut på nätet och kolla läget och få fram fakta på det sättet.” Han menar att tron på Gud är mer abstrakt än så. Tron måste man uppnå genom att i sitt handlingsätt praktisera vad Bibeln förmedlar, t.ex. genom att älska sin nästa.

2. Frågeställningen löd: *Hur upplever intervjupersonen att uppväxten skiljde sig från andras, utanför JV?*

2.1. Att inte fira jul, födelsedagar och andra högtider

Alla vittnena uppger att de inte firar jul, födelsedagar och andra högtider. Det gjorde de inte heller under sin uppväxt och vittnena medverkade heller inte i något som har med högtiderna

att göra. För att ta tydligt avstånd från dessa, berättar Per hur han gjorde annat istället. ”Ibland är det ju att dom ska måla en jultomte. Och då målade man nånting annat. Olika pyssel och sånt där – då fick man göra annat. Och julsånger så var det ju bara att vara tyst och födelsedagsfirande så...ja, man var ju tyst när dom andra sjöng.” Ida berättar att hon inte tyckte att det var så jobbigt när de andra firade. Hon fortsätter: ”Det är klart att det fanns tillfällen då man var lite ledsen, att man inte kunde vara med sina kompisar.” Men samtidigt menar hon att det berodde på att hon ville vara med sina kompisar, inte på själva firandet. Hennes föräldrar var också alltid duktiga på att ge presenter spontant vid andra tillfällen, t.ex. på deras bröllopsdag. På tal om fördomar berättar Ida att människor i omgivningen kunde säga att det var synd om henne för att hon inte fick fira jul och födelsedagar, men att *hon* kanske inte kände så. Åke berättar att han ritade saker som hade med vintern att göra istället, t.ex. snögubbar. Enligt Holden varierar upplevelserna från skoltiden mycket mellan olika barn, vilket även mina sju intervjuer sammantaget visar. Detta gäller naturligtvis också barn utanför JV. Enligt Holden är det dock inte ovanligt att vittnen blir retade, bl.a. för sin strävan efter att lyda lärare.

2.2. Relationen till klasskamrater, lärare och andra vuxna

Ingen av vittnena uppger att de hade några större svårigheter i låg- och mellanstadiet, när det gäller reaktioner från klasskamrater. Per tycker att barn ändå brukar vara ganska toleranta. Åke tycker att barn är fördomsfria. ”Dom problem jag haft med att dom inte accepterat att jag är ett Jehovas Vittne i skolan, har ju alltid kommit från lärare eller vuxna människor.” Han menar att deras negativa reaktioner bl.a. bestod i att de kunde säga rakt ut att det var synd om honom för att han inte fick fira jul. Han tycker, nu i efterhand, att det var väldigt oprofessionellt av lärarna. Holden menar att hans material visar att dessa olikheter dock kan leda till att den unga snarare blir *styrkt* och *bekräftad* i sin tro, än tar avstånd från den. När skillnaderna mellan vittnen och andra barn blir påtagliga, t.ex. när någon blir retad eller kritiserad, tenderar alltså vissa att känna sig än mer säkra på att deras sätt att leva är det rätta.

Ida sa till sina lärare att hon inte ville vara med på kalas, men hon berättar också vad jag tolkar som en viss osäkerhet hos ett litet barn som uttrycker ett avståndstagande mot sin omgivning; ”Jag tyckte det var helt ok, jag ville ju inte det. Men när man är liten så är man ju inte heller så säker på sig själv, man har ju inte den tryggheten då.” Hon berättar samtidigt att hon alltid fick väldigt mycket beröm för att hon uppförde sig väl. Enligt Holden är vittnens uppförande mycket uppskattat av lärare och tveklöst i linje med skolvärldens uppfattning om hur alla elever borde uppföra sig.

Per berättar att han hade fem klasskamrater när han började lågstadiet som också var vittnen, vilket han tyckte var skönt. Därmed visste lärarna vad det innebar, så det förekom inga påtryckningar när det gällde födelsedagar och julfirande. I tvåan bytte han klass. ”Men när jag flyttade till ---, då var jag ensam när jag gick i tvåan. Och då var det lite svårare att själv stå upp sådär. Så jag tyckte att det var skönt när man var fler.” Han berättar vidare att han snart fick vänner i den nya klassen, men att han inte umgicks så mycket på fritiden med barn som inte var vittnen. Fördelen med att ha vänner som var vittnen, tycker han är att man inte måste förklara varför man handlar som man gör och att man har mer gemensamt. Han minns att han tyckte att det var roligt att prata med kompisar som var vittnen om framtiden, dvs. hur det skulle komma att bli när jorden blir ett paradiset.

2.3. Barnuppfostran utifrån Bibeln – i varierande grad

Åke tycker inte att hans uppväxt skilde sig från andras: ”Nä, jag har svårt att se att min uppväxt var särskilt annorlunda, bortsett från att mina föräldrar försökte fostra mig enligt kristna principer.” Han menar att Bibeln innehåller praktiska råd och övergripande principer, som är tillämpbara. Han säger också att det specifika för JV:s barnuppfostran är ”att Bibeln kanske mer ligger bakom som grund.” Per berättar att Guds uppmaning till barnen är att lyssna på sina föräldrar och till föräldrarna att inte reta upp barnen, samt att undervisa dem. Han berättar vidare att man fostras till att inte svära och att inte göra saker som misshagar Gud enligt Bibelns principer. Det som skiljer vittnenas uppfostran från andras, tycker Per även är att barn till vittnen ska visa lärare och vuxna respekt, göra som man blir tillsagd och att alltid göra sitt bästa i skolan. Ida menar att man som barn inte egentligen är vittne, man följer med sina föräldrar. Det som är viktigt för hur ett barn betar sig är att man uppför sig väl, vilket hon alltid försökt göra. Hon berättar att man följer Bibelns råd och principer; allt bygger på kärlek, samtidigt som barnen ska ha respekt för sina föräldrar. Hon menar att församlingen innebär ett socialt stöd i barnuppfostran; ”Det är ju det som är underbart när man tillhör församlingen, att det ju alltid finns andra som har vuxna barn som kanske kan hjälpa till och sådär.”

Holden uppger (2002a, 2002b) att det vore fel att påstå att JV har en likformig syn på barnuppfostran, trots att Bibeln ligger som grund. Detta gör den *i olika grad*; t.ex. varierar det hur mycket kontakt barn har med Världen, graden av disciplin samt hur ofta barnen följer med på möten. Detta instämmer jag i, om jag ser till mina intervjuer över lag. Bibeln har visat sig vara viktig, men stora skillnader finns mellan intervjupersonernas uppväxt. Detta bl.a. gällande disciplin och kontakt med Världen (t.ex. kompisar som inte var vittnen).

2.4. Högstadie- och gymnasietiden – risker och dubbelliv

Alla tre uppgav att det var under högstadiet eller gymnasietiden som det började märkas mer tydligt att de skilde sig från andra. Per berättar att det var i högstadiet som det blev lite större skillnader. ”Så högstadiet och gymnasiet var ju mycket det här med att dom stack ut och festade eller söp sig fulla. Och det här med sex och sånt. Att dom...det var ju saker som dom försökte då, dom inte förstod riktigt. Och försökte väl påverka en att ta del av det.” Han beskriver hur situationen förändrades under denna period, eftersom han innan haft vissa kompisar som han hade kunnat prata med hela tiden.

Men så kom det till ett stadium när det dom pratade om, det var från måndag till torsdag vad dom hade gjort under helgen. /.../ Och sen från torsdag till fredag var det vad som skulle hända denna helgen. Och eftersom man inte var del där, så kände man sig lite utanför ju. Och...ja, men jag tyckte också att det var konstigt att dom verkligen ville göra det, deras berättelser var det dom tyckte var roligt. /.../ Det var ju sådana här blackouts och en massa hemska saker egentligen.

Han beskriver dilemmat han hamnade i, eftersom han inte kunde följa med sina klasskamrater och *samtidigt* leva som det vittne han var. ”Jag kunde ju inte på nåt sätt heller *låtsas* hänga med. Man kunde sitta med och lyssna på vad dom sa sådär, men man kunde ju inte delta.” Han beskriver att han ändå hade vissa kompisar som det gick väldigt bra med, men när det blev många personer som samtalade, så var han lite utanför. Det var på högstadiet som skillnaderna började märkas tydligt, eftersom ”det var ju mer saker då som folk började göra, som blev mer i strid med vad Bibeln lär ut.” Per förklarar att han då inte längre hade lika mycket gemensamt med sina klasskamrater. Han sökte sig då mer och mer till dem som han hade mer gemensamt med, dvs. i församlingen eller andra församlingar med samma religion.

Ida berättar att hon inte följde med på disko och liknande under högstadiet. Hon kunde kanske känna att hon skulle velat följa med för sina kompisars skull. ”Samtidigt fick man höra på måndagen vad dom hade gjort och eftersom vi inte har med det att göra eller har sånt liv, så visste jag att jag hade gjort rätt.” I samband med att det var mycket fester och liknande, förklarar Ida att hennes val stod mellan att välja att bli vittne och att leva ett dubbelliv. Hon ville varken göra som alla andra eller leva dubbelliv. Ida berättar också att klasskamrater hade svårt att förstå att hon inte ville följa med på fester eller ha sex före äktenskapet. Hon menar att det krävs en hel del för att bli ett vittne;

Det hade ju varit väldigt enkelt att göra som alla andra klasskamrater, ut och festa och tänka att jag kunde ta tag i det sen. Men på nåt sätt kändes det som att...i och med att mamma och pappa lät oss välja själva och var så ärliga, kände man att man inte ville leva ett dubbelliv. Att man bestämde sig på grund av att dom alltid var goda föredömen.

Hon menar att frestelsen fanns där, men att det inte var värt det. ”Men det är klart, jag kan ju inte säga att det var enkelt alltid.” Åke tycker inte att han upplevt så mycket kamrattryck i hans klasser, dock lite på gymnasiet. Enligt Holden, vilket blir tydligt också i mina intervjuer, utgör skolåren ett prov på hur stark vittnets tro är. Ida omnämner det som ”prövning”. Ida, Per och Åkes berättelser från skoltiden bekräftar Holdens redan nämnda slutsats om att skillnader mellan vittnen och andra barn, snarare tenderar att *förstärka* vittnenas känsla av att ha gjort rätt val.

3. Frågeställningen löd: Vad finns det för positiva respektive negativa* sidor av att växa upp i JV? *Under 3.1. redovisar jag de positiva sidorna och under 3.2. de negativa.

3.1.1 Åke om att vara pionjär och Per om meningen med livet

Alla vittnen såg positivt på att gå i tjänsten. Åke ser det som positivt att ha fått träffa så mycket människor i tjänsten. Han menar att det varit en viktig livserfarenhet att ha varit pionjär, vilket betyder att man förbinder sig att gå i tjänsten sjuttio timmar per månad. Han upplever också att hans uppväxt varit väldigt trygg och kärleksfull.

Per tycker att den största fördelen har varit att han alltid haft mål och mening med sitt liv, att han vetat varför det ser ut som det gör. Han har fått svar på sina frågor. Han har också alltid känt sig älskad av sin familj och människor i församlingen.

3.1.2 Eget val

Frågan om någonting – i detta fall religiös tillhörighet – är ett eget val eller inte, blir mycket komplicerad när det gäller en religion som man levt i sedan barnsben. Jag själv (och utan tvivel många med mig) tycker att det är mycket svårt att avgöra var gränsen går mellan det egna valet och en social konstruktion. Speciellt när det gäller något som man ”fått med modersmjölken”. Enligt Holden har barn, som föds med föräldrar som är vittnen, inte själva gjort vad han kallar ett *medvetet* val att bli medlemmar, i alla fall inte innan dopet.

Något som Ida ser som värdefullt, är att hennes föräldrar aldrig tvingat henne att bli vittne. ”För även om dom har varit Jehovas Vittnen så har vi själva fått välja, dom har aldrig tjatat, dom har aldrig sagt att vi skulle bli Jehovas Vittnen för deras skull. Utan vi har verkligen fått göra det till vårt eget. Det kan jag tycka är skönt.”

Per menar att man inte föds in i JV, utan att det är ett val man gör själv. Om en förälder är övertygad om vad som är bra för ett barn, så tycker han att föräldern har all rätt i världen att undervisa om det. Per jämför situationen med att alla föräldrar varnar sitt barn om det

springer vid en väg; ”Om dom ser nåt som är en fara, så tycker jag att man har rätt att varna för det. Och samtidigt så tvingar ju alla föräldrar på nåt sätt sina barn lite i vad dom tror och tycker.” Beträffande julen, säger Per att han sett vad han anser vara hyckleri i det; ”Det är nåt som jag tycker dom verkligen tvingar barn till. Många som inte riktigt ville ha det eller som bara ville ha presenter.”

Åke berättar om en händelse i tjänsten, då en man som de ringde på hos började skälla ut den äldre kvinna Åke gick tillsammans med. Mannen undrade varför kvinnan hade dragit ut Åke i tjänsten och tyckte att han borde få välja det själv. Åke förklarar småskrattande; ”Men jag fick ju aldrig en syl i vädret och berätta att det *hade* jag ju valt själv.” Han menar att det kvittar om det gäller JV eller t.ex. flyktingar från andra länder; många har åsikter som bygger på okunskap.

3.1.3 Församlingen som socialt stöd

Samtliga vittnen talar om den egna församlingen och andra församlingar i positiva ordalag. De beskriver kontakten som nära och givande och att det är där de haft de vänner som de umgått med på fritiden. Alla intervjuer har visat att församlingen utgör en stor del av det sociala nätverket. Avhopparna, samt en av vittnena, berättar att de på fritiden främst umgicks med barn inom samma religion.

3.1.4. Skyddande faktor

Per upplever det som positivt att han, om han jämför med sina klasskamrater, har sluppit ta skada av rökning och droger, som andra ägnade sig åt. Även det faktum att de inte tog allvarligt på sina relationer med det motsatta könet, tror han är en positiv aspekt av sin egen syn; ”Man kan verkligen se att på så sätt, eftersom jag hade en annan syn, så har det skyddat mig där.”

Bland det mest positiva tycker Ida är ”att man sluppit många problem. Att man levt väldigt skyddat. Att man levt ett ärligt liv.” Jämfört med sina klasskamrater, som drabbats av t.ex. ofrivillig graviditet och sjukdomar, ser hon det enbart som ett skydd att ha levt ett kristet liv.

I Ordspråksboken, förklarar Åke, står det att man ska vara måttlig med alkohol. Det tolkar jag som att JV:s inställning till alkohol även för Åke har fungerat som en skyddande faktor; ”Fördelen där är väl att jag har aldrig varit redlöst berusad. /.../ Det ser jag ju bara som en fördel. Jag har ju aldrig hamnat i den situationen där jag skulle kunna göra nåt som jag inte stod för senare.” Även Åke talar om att livet som vittne betyder att man lever ett *ärligt* liv.

Enligt Holden utgör Världen en påtaglig risk för ungdomar (även för vuxna), eftersom det är där frestelserna finns. Frestelserna utgör hot mot vittnets chans till överlevnad i Harmageddon och att därmed få leva i det framtida paradiset. Skolan utgör alltså en betydande risk för att vittnet ska gå över gränsen pga. gruppsyck, t.ex. genom att röka, ha sex eller på annat sätt bete sig i strid med Bibeln. Detta syns tydligt i alla mina intervjuer.

3.2.1. Negativa sidor

Åke beskriver, som nämnt, att vuxnas reaktioner på att han var vittne kunde vara negativa när han var liten. Ida pratar om att det inte alltid var lätt att stå emot gruppsycket i skolan, under tonårstiden. Om att inte vara med på julfirande / födelsedagar säger hon; ”Som jag kommer ihåg det idag så tyckte jag inte det var så jobbigt. Det är klart att det fanns tillfällen då man var lite ledsen, att man inte kunde vara med sina kompisar”.

Per uppger, som nämnt, att det var jobbigt ibland att vara det enda vittnet i den nya klassen på lågstadiet. Han kände sig vid vissa tillfällen utanför under högstadie- och gymnasietiden, där ”man är lite mer annorlunda än vad dom andra är.” Han tycker dock inte att han haft några stora problem.

Ida föreställer sig att det kan vara negativt om man själv inte har någon tro; ”Det negativa ska väl vara om man själv inte känner att man kan stå för det.” Det är därför, menar hon, som de tycker att det är viktigt att man gör sin tro till något eget, så att man inte lever på sina föräldrars tro.

3.2.2. Bristande respekt och fördomar

Åke beskriver, som tidigare nämnt, hur lärare ibland reagerade negativt på att han var vittne samt att människor han träffade i tjänsten var otrevliga och t.ex. kunde säga rakt ut att de trodde att han var lurad. Han berättar också att människor har åsikter som bygger på okunskap. Han beskriver att folk menat ”att när man växer upp som ett Jehovas Vittne så går man miste om en massa saker, till exempel julfirande och allt det där. Men det är väldigt få som, efter att man pratat med dom en stund, kan säga att det verkligen är så.” Han skrattar och säger att han hört hemska historier om misslyckade julfiranden – att familjehögtiden mer blivit ett problem. Som nämnt menar Holden att ifrågasättande från Världen ibland snarare leder till att vittnet får *bekräftat* att hon/han lever rätt, vilket blir tydligt i Åkes berättelse.

Ida berättar att hon alltid önskat sig från människor att de helt och fullt i alla fall skulle vilja *lyssna* på varför hon tror som hon gör. Hon menar att alla inte har intresse av att få en förklaring till varför hon är som hon är, men att det ändå är en viktig önskan. Hon fortsätter:

Jag förstår att man inte kan tro som alla gör. Men just den här respekten, att hon tror så och så, på grund av det och det. Att dom har kunskapen att låta människor tro vad dom vill, att dom inte har så mycket fördomar. Men det positiva är att många fördomar försvinner när dom ser att man lever som alla andra, ett normalt liv. Att man inte är hjärntvättad till exempel.

4. Frågeställningen löd: *Hur ser kärnfamiljens relation till den stora gruppen ut, t.ex. när det gäller hur man fostrar sina barn eller hur familjeproblematik hanteras?*

4.1. Församlingsmedlemmar och andras råd

Som tidigare visat, ligger Jehovas Vittnes trosuppfattningar (Bibeln) som grund för barnuppfostran. Åke förklarar att man naturligtvis lyssnar på råd från andra håll också, men att råd som t.ex. ges i tv liknar det som står i Bibeln. Han berättar att föräldrarna bestämmer över barnet när det är under arton. Ida och Åke berättar också att man kan rådfråga andra församlingsmedlemmar om hur familjeliv och barnuppfostran ska gå till – erfarenheter utbyts. Församlingen kan i denna situation utgöra ett stöd, enligt Ida; ”Ibland kan det behövas att det finns nån där, som stöttar och backar upp. Ibland kan det vara svårt att lägga sig i också. Men att man vet att det finns nån som ställer upp.”

Åke förklarar att när en tonåring inte är överens med sina föräldrar, kan hon/han gå till en äldre person och säga;

”Jag har jättesvårt att komma överens med mina föräldrar. Och jag har försökt prata med dom.” /.../ Som tonåring har man ju som sagt inte all erfarenhet i världen. Och då kanske det kan vara bra att nån säger till en ”Jamen, tänk på att de faktiskt är dina föräldrar, dom har gett dig livet.” Bara en sån sak. Att du kanske borde visa lite mer respekt för dom.

Han förklarar att äldre kanske vet saker som tonåringen inte känner till. Enligt Holden påminner Ordspråksboken i Bibeln om att föräldrarna har ”gett dig livet” (s. 126) och att man därför alltid ska ära sin förälder. Holden menar också att JV inte välkomnar oliktankande eller ens milt ifrågasättande, vilket gör det svårt att t.ex. vägra gå på möten eller studera läroarna.

4.2. Äldstekrets

Ida förklarar att det i varje församling finns en äldstekrets (äldstebröder). När det är stora problem finns de alltid till hands, förklarar hon. Ibland kanske man bara behöver prata, men de kan även ge stöd rent andligt från Bibeln, som ger olika tips. Som Per beskrivit, spelar de äldste stor roll inför dopet.

4.3. Vid uteslutning av enskilda personer

Enligt Per är det äldstebröderna som beslutar om någon ska uteslutas. Han berättar att man blir utesluten om man handlar mot bibliska principer. Personen har gjort fel eller begått ett misstag, men om personen visar ”sann ånger” kan uteslutning undvikas. Sann ånger betyder enligt Per att man känner ånger för att man sårat Gud. ”Inte bara ånger för sin egen stolthet, så att säga. Så bara för att man gråter så betyder ju inte det att man ångrar sig – sann ånger.” Man ska alltså inte ångra sig för att stoltheten fått sig en törn, utan för att man inser vad man gjort. Man ska med sitt handlingssätt ta tydligt avstånd från det man gjorde. Enligt samtliga vittnen är den vanligaste orsaken *otukt*. S.k. ”inaktiva” medlemmar har dock inte handlat fel enligt Bibeln. De har bara slutat gå på möten eller predika. Ida förklarar; ”Du kanske inte är så stark i din tro just då, men du är fortfarande en del av församlingen.” Hon förklarar att de enda orsakerna till att man får skilja sig är otukt eller att döden kommer in i bilden. Ett par kan separera, men man har egentligen inte rätt att gifta om sig.

Per berättar att hans bror blev utesluten. Per tyckte att det var en tuff period, men enligt Bibeln ska man inte ha någon kontakt med uteslutna. Han citerar sin Bibel; ”Här står det att om någon kommer till er och inte för med sig den läran, så ta inte emot honom i era hem och uttala inte en hälsning till honom. Ty den som uttalar en hälsning till honom, han är delaktig i hans onda gärningar.” Det tydliga avståndstagandet bekräftas av Holden. Jag har i min egen Bibel (alltså inte JV:s bibelöversättning) hittat vad jag, trots mycket bristande Bibelkunskap, förmodar är samma citat. Avvikelserna mellan min och JV:s Bibel, antar jag beror på att det är olika översättningar. I *Andra Johannesbrevet*, står det ”Om någon kommer till er utan denna lära, skall ni inte släppa in honom i ert hem och inte hälsa honom välkommen. Den som välkomnar honom gör sig till hans medbrottsling.” (Svenska Bibelsällskapet 1982)

Åke tycker inte att det är något konstigt med uteslutningar. Han menar att uteslutningar inte egentligen är straff. Han jämför med att uppfostra barn, att vissa negativa handlingar får naturliga konsekvenser. Andra tar avstånd från den uteslutna, tills hon/han förstått vad hon gjort. Om man är nära släktingar hamnar man i en situation då det är omöjligt att inte ha kontakt. Åke förklarar att man då hade haft viss kontakt i vardagliga situationer. Han jämför också med när t.ex. en socialdemokrat överger partiets ideologier;

Hur ofta händer det att han får fortsätta kalla sig socialdemokrat? Antingen blir han utsparkad med buller och bång, eller så drar han sig undan själv, eller hon. Och kanske söker sig till ett annat parti som har mer dom ideologierna. /.../ Vi försöker ändå leva efter de råd och principer som Bibeln ger.

Det kan också gälla advokatsamfundet eller liknande, vilket också Ida jämför med. De förklarar dock att man kan bli återupptagen. Ida menar, vilket bekräftas av Holden, att uteslutningen fungerar som ett *skydd* för församlingen mot den felande medlemmen. Här tycker jag att sambandet med hur ett politiskt parti fungerar blir mycket tydligt. Avståndstagandet är ett sätt att få personen att förstå att handlingssättet inte är accepterat. Åke förklarar dock att man inte längre har så mycket gemensamt med den uteslutna. ”Om jag skulle bjuda hem till fest, så skulle jag naturligtvis, eller förmodligen, mest troligt inte, bjudit hem en utesluten och en från församlingen. Därför att förmodligen hade ingen av oss tyckt att det var särskilt givande.” I denna situation, beskriver han, handlar det om att lita på de som varit inblandade i beslutet – att man får lita på att beslutet är korrekt. Beslutet tas av de äldste. Enligt Holden undviks många uteslutningar vid *mildare* former av felande (t.ex. en och annan lögn eller tillfällig fylla) genom samtal med de äldste.

4.4. Harmageddon

Att JV utesluter kan alltså leda till betydande familjeproblematik. Uteslutningen får viktiga konsekvenser för den uteslutnas framtid, även enligt teologin; Holden menar att det handlar om vittnets överlevnad vid Harmageddon. Per berättar att när Harmageddon kommer ska de onda förgöras och de goda överleva. Därefter blir det ett paradiset. Det är bara Gud som avgör vem som är ond och god. Per uttrycker att han var orolig för sin bror när han var utesluten. Han förklarar; ”Men just när man är utesluten, så på ett sätt så betraktar man ju det nästan som att han kan dö då, om Harmageddon skulle komma. /.../ Så när han då kom tillbaka var det ju skönt, för då var det som att få tillbaka en död broder. På ett sätt.” Per menar att det viktiga är vad Bibeln säger, så att det man tror (om Harmageddon) blir enhetligt och att man inte försöker gissa vad som ska hända.

Ida ser enbart positivt på Harmageddon, eftersom hon vet att det är då denna världens alla problem kommer att försvinna. Hon förklarar att det är många som tror, eftersom det är ett hett ämne i många filmer, att jorden ska gå under. ”Men vi ser det ju ändå som att Gud ska göra jorden till ett paradiset och ta bort all ondska.” Också enligt Vaktornet (1 december 2005 nr 23) är kriget början på en ny fantastisk tid, då all ondska raderats av Jehova.

ANDRA DELEN

- FYRA UNGA AVHOPPARE

1. Frågeställningen löd: *Hur ser tillvaron vardagen ut för kärnfamiljen i JV?*

1.1 Kontakten med församlingen

Alla avhoppare uppger att de följde med på möten tre gånger i veckan. Där emellan förberedde man sig inför mötena och hade familjestudium hemma. Olof berättar att han inte hade lika mycket fritid som andra. Det blev ganska jobbigt med läxor när han kom upp i åldrarna; han skulle hinna göra läxorna före mötet och på tisdagar kunde han komma hem vid halv tio. Han menar att man som liten blir väldigt insatt i vad de vuxna tror, bl.a. eftersom man följer med på alla möten. I boken "Hemligheten med ett lyckligt familjeliv" tolkas Jesus ord i Bibeln som att man ska "Ge barnen sådan undervisning att de utvecklar innerlig kärlek till Jehova och hans lagar." (Vaktornet 1996 s. 58) Redan som väldigt liten visste Olof t.ex. att de inte firade födelsedagar eller jul, men han hade ingen aning om varför.

Han berättar också om en händelse, då han gick i tjänsten med mamma Eva. De fick komma in hos en äldre kvinna, som började skälla ut Eva angående blodfrågan. Till slut frågade kvinnan rakt ut "Skulle du låta din son här dö istället för att få blodtransfusion?" Efter en lång dispyt sa mamman tillslut ja. Olof förklarar att han inte förstod kontexten; "Sen att hon förklarar och varför och att 'självklart skulle vi ge honom all den vård han behöver förutom det', det hörde ju inte jag liksom. Utan det var dom orden som jag kommer ihåg." Han minns att han blev väldigt ledsen på sin mamma.

Linn berättar att hennes familj studerade JV:s litteratur så mycket som möjligt i familjestudier, för att bli så bra som möjligt. På torsdagsmötet ägnas en del av mötet åt att öva på att bli bra på att gå i tjänsten, vilket kallas "skolan". Linn var sju-åtta år när hon gick med i skolan. Hon fick gå fram och hålla små tal och låtsas att hon gick i tjänsten. Då kunde hon tycka att det var lite roligt på sätt och vis. I efterhand kan hon tycka att det var bra övning i att lära sig prata inför människor. För att vara bra skulle man få folk intresserade och vara säljande. Hon berättar att det inte gick att göra andra saker de kvällar det var möte, hon kunde t.ex. inte spela handboll. "Man fick välja bort vissa saker, som man kanske gärna hade velat gjort." I övrigt umgicks hennes familj mycket inom församlingen och kontakten var ganska god. Hennes familj hade aldrig några vänner som inte var vittnen.

Isak berättar att han hade en ganska inrutad vardag, även om han och hans syskon inte var särskilt hållna. "Det mesta i livet gick ändå ut på saker som hade med JV att göra. Men det

var ingenting jag tyckte var negativt egentligen, utan det var bara så som det var.” Han hade ändå tid med fritidssysslor, gick t.ex. i en teaterskola ibland tillsammans med ”världsliga” ungdomar. Isak har ganska positiva minnen från församlingen, den blev nästan som en andra familj för honom. De umgicks tätt ihop, han hade två andra vittnen i sin klass och i övrigt umgicks man med andra familjer, t.ex. hade fester och semestrade ihop. Teo berättar att hans familj tidigt var ganska splittrad, vilket luckrade upp de familjära religionsaspekterna, som han kan tänka sig finns. Han umgicks dock mycket med sin syster och andra vittnen.

1.1 Att gå i tjänsten

Alla uppger att de regelbundet gick i tjänsten som barn. Teo och hans farmor gick alltid i tjänsten på tisdagar, från att han var ca fem, sex år. Han tycker dock inte att det kändes som ett val, det var något man skulle göra. ”Det fanns ju inte att man inte skulle sprida det här budskapet, även från det att jag var liten. Så därmed blev det liksom vardagen.” Det var mycket ångest när Teo blev lite äldre. Han förklarar att man kände press på sig att gå i tjänsten, om man själv inte riktigt tror på det. Varje gång han ringde på en dörr hoppades han att ingen skulle öppna, för han kunde inte riktigt stå för det han skulle tala om. Det var dock stor skillnad från att Teo var liten; då var tjänsten det roligaste som fanns. Han berättar att många, speciellt äldre, tycker att det är väldigt gulligt och roligt när ett barn kommer på besök och pratar om religion. Anledningen till att han tyckte det var så roligt som liten, var att han fick mycket uppskattning. Det delades dessutom ut mycket godis.

Olof berättar att det var väldigt jobbigt att vara avvikande, bl.a. i tjänsten. Han hade en fruktansvärd rädsla för att råka träffa någon från skolan. Den man han ofta gick tillsammans med, ville alltid gå runt i ett visst bostadsområde; ”Och där bodde alltså nittio procent av mina klasskompisar. Så hjärtat slog ju volter liksom.” Olof berättar att han bodde i ett litet samhälle där rasismen florerade ganska kraftigt. Olof menar att han idag skäms lite för det, men som tonåring var det jobbigt när han var tvungen att gå i tjänsten med ett vittne från Afrika. ”Då var jag dels vittne – gick omkring i kostym och knackade dörr – och jag gjorde det tillsammans med en svart kille.” Det gjorde honom ännu mer avvikande. Han försökte alltid fatta sig väldigt kort när han träffade någon från skolan. Han erbjöd tidningarna väldigt snabbt för att få komma därifrån. Samtidigt tror han att andra förstod att han skämdes och att det kanske inte helt var hans vilja som gjorde att han var konstig, utan hans föräldrars. Även Isak tyckte att det var pinsamt att gå i tjänsten, prydligt klädd i slips, hos folk som han kände.

1.3. Döpet

Olof berättar att det var en väldig press på att han skulle döpa sig. Han förklarar att döpet betyder att man inleder en livslång relation med Jehovas Vittnen, så när man döper sig är det lite grann "kört". Är man inte döpt, kan man inte heller bli utesluten. En person som Olof känner döpte sig aldrig. Hon kan därför röka och leva ett sekulärt liv och samtidigt ändå ha kontakt med sina gamla vänner som är vittnen. Olof döpte sig när han var tretton och vid den tidpunkten var det inte ovanligt att barn döpte sig i 13-14årsåldern. Olof tycker inte att det är bra att göra det så tidigt, eftersom det sker innan man hunnit bli vuxen. Han berättar om ett tal som en s.k. "kretstillsyningsman", som åkte runt till olika församlingar, höll vid en vittnessammankomst när Olof var tolv år. Mannen förklarade att man som 12-13åring inte kan räkna med att gå in i paradiset under sina föräldrars vingar. Då borde man vara så pass vuxen att man själv förstår att det här är Sanningen. Det gjorde att Olof tänkte "En sån man tycker att jag är mogen att förstå att detta är Sanningen. Och jag har inte döpt mig. Och tänk om Harmageddon kommer. Då kanske det inte hjälper att mina föräldrar är vittnen." Eftersom han även trodde att det var sant och p.g.a. påtryckningar från församlingen, avgjordes saken för Olof året därpå.

Linn berättar att hennes odöpta syster kan hälsa på henne, trots att Linn är utesluten. Detta blir möjligt för systemen eftersom hon inte är döpt; då räknas det annorlunda. Isak minns att man vid döpet fick ha badbyxor på sig och helt sänkas ned i vatten. Han förklarar att vittnena har gjort döpet till en stor sak; alla kommer fram och gratulerar, man får presenter och det sägs att det är den viktigaste dagen i ens liv. "Så man har ju lärt sig att det ska vara en högtidsdag. Men egentligen är det ju bara en löjlig grej..." Isak tror att JV hade en slags kampanj precis innan han döpte sig. Frågan "Vad hindrar dig från att bli döpt?" ställdes ofta. I och med att han kunde så mycket om Bibeln och JV som liten, så visste han att man på något sätt kunde vara mer säker på att få lov att leva i paradiset som döpt. Han hade dessutom en kompis som precis döpt sig och därför tänkte han "Kan hon döpa sig så kan väl jag!"

Teo berättar att det var ganska stor press på att han skulle döpa sig, från föräldrar och församling. Eftersom han ansågs vara duktig på att hålla tal och gå i tjänsten, tyckte andra att det var konstigt att han inte döpt sig. "Folk förväntade sig nog att jag skulle döpa mig och...kanske bli biträdande tjänare. Dom måste ju ha nån slags fortlevnad för församlingen." Som nämnt uppger även Holden att JV:s fortlevnad är beroende av att religionen går i arv från förälder till barn. Teo förklarar dock att man själv får välja *när* man ska döpa sig. Genom att undvika frågan lät han bli att döpa sig. "Så när det kom på tal, så var det 'Nä, jag känner

mig inte mogen.' Det kan dom inte göra så mycket åt." Att han inte döpte sig ledde till att han inte blev utesluten i tonåren, när han vid ett tillfälle begått ett fel. Eftersom det var osäkert om han var med eller inte, var det också osäkert vad han fick och inte fick göra. Han förklarar; "Äldstebröderna kan ju behandla ditt fall även om du inte är döpt, som om du nästan vore döpt. Men du kan ju inte få samma repressalier. Du kan inte bli utesluten."

2. Frågeställningen löd: *Hur upplever intervjupersonen att uppväxten skiljde sig från andras, utanför JV?*

2.1. Att inte fira jul, födelsedagar och andra högtider

Teo tycker att det var rätt tråkigt att inte få gå på kalas, när alla andra skulle träffas. Han försökte dock förklara för andra att det var fel med födelsedagar. "Jag trodde ju på det *då*. Så jag tyckte det var ok, man är ju ganska liten när man säger det här. Det är ju inte förrän långt senare som man förstår hur mycket man egentligen offrat för sin tro."

Linn pratar om Luciatåget. Hon var aldrig med och tittade på det och när de andra åt lussekatter eller julpysslade, fick hon gå in i ett annat rum eller göra något annat. När de andra sjöng nationalsången, satt hon ned och var tyst och hon var inte med på avslutningen i kyrkan. De andra tyckte det var lite konstigt och svårt att förstå. Det var ingen som retades, med de kunde säga saker som "Åh, stackars dig". Själv hade hon inte reflekterat över det, utan sa bara det som föräldrarna hade sagt och gav ibland en liten förklaring till varför. Isak berättar att han kunde komma in i en del diskussioner ibland. "Men det var för att jag visste att jag hade rätt. Och då var jag tvungen att lära dom det som var rätt." Det kunde handla om jul, födelsedagar eller att Gud inte alls är treenig.

Olof berättar om ett minne från förskolan, när han var sex år. Hans föräldrar hade kommit överens med lärarna om att han skulle sitta i ett angränsande rum när de andra firade födelsedagar. Han hörde genom dörren hur de andra sjöng och han kunde också se hur de åt tårta, eftersom det var glasrutor i väggen mellan rummen. Det är minnet av när han för första gången kände sig *riktigt* utanför. I vuxen ålder, när han talat med praktiserande förskolepersonal, har han fått reda på att vissa mått väldigt dåligt av att se en liten unge sitta i ett annat rum. Även i skolan tyckte han att det var väldigt jobbigt. "Så ibland på avslutningen var ju *hela* skolan tom, och så satt jag i biblioteket tillsammans med en tjej som också var vittne." Han förklarar att han minns det som väldigt jobbigt. "Jag menar, ingen vill ju vara utanför. Vissa kanske vill det, men då väljer man det själv." I låg- och mellanstadiet fick han förklara för klasskamrater; "Man rapade ju upp de här förklaringarna som man hade fått till

sig. Födelsedagar firar man inte för att Johannes döparen blev halshuggen på en födelsedag. Den andra förklaringen är att man inte ska ära eller dyrka människor. Och man dyrkar människor på födelsedagen, därför att då är det *en* människa som står i centrum.” Han förklarar att man bara ska dyrka Gud.

Han jämför sig med sin syster, som alltid stod upp för sin tro. Han själv skämdes alltid och ser sig själv som lite fegare. ”Jag kommer ihåg ibland när dom sjöng julsånger – det fick man ju absolut inte sjunga med i – att jag stod och mimade för att det skulle se ut som att jag sjöng.” Han ville att det skulle gå obemärkt förbi att han var annorlunda.

2.2. Relationen till klasskamrater

Från det att Linn var elva-tolv år fick hon inte längre leka på fritiden med kompisarna i skolan, som inte var vittnen. Hon förklarar att det då inte var lika oskyldigt längre, t.ex. kontakten med pojkar och att de kunde dra in henne i rökning. När hon var nio år fick hon inte gå på en klassfest, som var anordnad som ett disko. ”Dom menade liksom att på disko dansar man pojkar och flickor. Det är väldigt mycket hysch-hysch sådär, sexualitet och alltihopa.” Linn menar att JV tolkar ett skriftställe i Bibeln som att man ska välja sitt umgänge, vilket betyder att man inte bör umgås med människor utanför tron. ”Jag kan mycket väl tänka mig att det finns dom som även har vänner utanför... Men ska man vara riktigt rättrogen så ska man bara hålla sig till sådana som också är vittnen. För att inte riskera att...komma in på villovägar.”

Isak ville alltid att folk skulle lära känna honom som person innan han berättade att han var vittne, eftersom han visste att folk hade fördomar. Det hände att folk retades och kallade honom ”Jehovas”, men han hade klasskamrater som hoppade in och försvarade honom. Teo berättar att han inte var populär bland skolans ”tuffa” barn. De tyckte att han var mesig.

Olof tycker att folk i allmänhet har ganska stor förståelse för annorlunda människor, men han berättar också om att han blev mobbad från sexan till åttan, av en kille i skolan som kallade honom ”Jehovasvinet”. Ett flertal gånger hölls han fast, blev sparkad och killen sa ”Sparka Jehovasvinet tills han dör”. Han berättar även att i det lilla samhälle han bodde, var Rikessalen placerad så att fönstren vette mot fritidsgårdens fönster, som bara låg ett tiotal meter bort. När han var på möte råkade han alltid hamna vid fönstren och han berättar att han kunde se sina klasskompisar inne på fritids, där de spelade pingis och biljard:

Och ibland när vi stod och sjöng rikessånger eller hade bön, så sneglade jag. Då kunde jag se två eller tre klasskamrater som stod och vinkade och skrattade och tyckte det var jätteroligt att jag satt därinne. /.../ Jag stod därinne i kostym och sjöng rikessånger med huvudet böjt och bad och...var hyperreligiös. Och dom stod därinne och hade skoj.

2.3. Barnuppfostran utifrån Bibeln – i varierande grad

Enligt boken "Hemligheten med ett lyckligt familjeliv" (Vaktornet 1996) behöver barn inte bara mycket ömhet och kärlek. "Det kristna föräldrar först och främst är intresserade av är att tillgodose sitt barns *andliga* behov. (Se 5 Moseboken 8:3) Vad är målsättningen? Att hjälpa barnet att utveckla en Kristuslik personlighet, att i själva verket ta på sig 'den nya personligheten' (Efesierna 4:24)." (s. 55) Att barn inom JV inte får ta emot blodtransfusion, är ett konkret exempel på när andliga behov prioriteras framför fysiska. Från intervjuerna uppger bl.a. Isak att både Gud och Kristus ses som förebilder.

Olof berättar att Bibeln håller ganska hårt på att barn ska lyssna på sina föräldrar och vara tysta när de vuxna talar. Man ska vara lydiga och på mötena ska man sitta still och lyssna. Två av vittnena säger att "alla barn är olika", vilket också Olof nämner. Olof utvecklar det dock; "Alla barn är olika, men man blir ju på sätt och vis lite grann samma, eftersom man är så hårt hållen och man har dom här principerna att gå efter." Han vill dock tillägga att han vuxit upp i en familj som varit "extrema vittnen". Han jämför med sin frus föräldrar, som inte var lika stränga. Hon fick gå på skolfester och titta på nyårsraketer. Olof menar att hans mamma och styvfar alltid vek sig för de äldste. Vid ett tillfälle ville han t.ex. skjuta med luftgevär, men efter att en äldstebroder ringt upp styvfadern och sagt att det inte var ok, eftersom ett luftgevär är ett vapen, så vek sig hans föräldrar. Hans frus föräldrar hade kanske istället sagt "Det är vårt ansvar och vårt barn. För oss får hon skjuta." Som jag skrev i empirin från vittnena, varierar graden av disciplin mellan familjer (även enligt Holden). Isak fick gå i teaterskola med "världsliga" ungdomar och anser sig inte ha varit särskilt hårt hållen. Teo fick däremot inte träna squash för sina föräldrar och Linn fick inte umgås med skolkompisar på fritiden och hennes pappa ville inte att hon skulle gå gymnasiet. Holden beskriver att JV är en patriarkalisk organisation, där kvinnan är underdånig mannen och barnen är underdåniga de vuxna, vilket t.ex. Olof också uppger. Organisationen vägleder sedan föräldrarna i deras barnuppfostran, i olika utsträckning. Enligt boken "Hemligheten med ett lyckligt familjeliv" säger Bibeln att barnen ska lyda sina föräldrar, mannen är sin hustrus huvud och Kristus är församlingens huvud. Kristus huvud är Jehova.

Teo berättar att det ses som viktigt att barn kan konversera med vuxna, eftersom en församling är en mycket blandad åldersgrupp. I övrigt visar intervjuerna att man ska vara propert klädd, lyda vuxna, vårda sitt språk och inte ljuga. Isak menar att ingen ska ha anledning att säga att Jehovas Vittnen är dåliga människor; man ska vara ett föredöme. De barn jag själv fick tillfälle att tala lite med, i den Rikessal jag besökte, var verbala för sin ålder och det märktes att de var vana vid att tala med vuxna och bete sig artigt.

2.4. Högstadiе- och gymnasietiden – risker och dubbelliv

Liksom vittnena, beskriver avhopparna att de största skillnaderna eller svårigheterna med att vara vittne i en skola med "världsliga" barn, dök upp på högstadiet eller gymnasiet. Enligt Holden är det ofta då de största prövningarna kommer. Om jag ser till alla intervjuer, är det tydligt att Världen innebär en risk i form av ett stort antal frestelser. Dessa utgör ett hot mot tron. Linn beskriver t.ex. att man inom församlingen på något sätt ska bli uppbyggd av varandra i gemenskapen. "Om man umgås med någon som tillhör Världen, kan du inte bli andligt uppbyggd av den, utan snarare nedbruten." Hon menar att inte ens vuxna anses kunna hantera kontakten med Världen. Hennes pappa tyckte inte att hon skulle lockas av pojkar.

Han sa uttryckligen att det innebär en stor risk med pojkar och det här. Och jag tyckte att men kunde inte min tro vara stark nog för att jag som nästan vuxen människa ska kunna stå emot såna saker? Vad är det för tro då, om jag inte ens kan lita på mig själv?

När Isak blev äldre märkte han att det var många som var "fina" och gick på möten, men som egentligen levde som vem som helst; var ute och härjade och festade. Sex ansågs vara värst.

Teo beskriver att det var oerhört frustrerande att inte få idrotta för sina föräldrar. Han började dock träna squash i hemlighet för sina föräldrar och tränaren betalade kostnaderna. Han uppger också att det levdes mycket dubbelliv bland ungdomarna. Det blev en uppdelning i församlingen; ca hälften av ungdomarna döpte sig tidigt och den andra hälften blev "tvärtom". De tog lite tid på sig att bli döpta, vissa tog droger, drack sprit, hade sex, gick på disko och spelade fotboll – allt det som man inte fick göra. Han tror samtidigt att alla var medvetna om det, eftersom det borde märkts i en så liten stad som den han bodde i. Han förklarar att det var större tolerans mot *vissa* personer, för att de kom från *vissa* familjer, där föräldrarna var mer omtyckta eller ansedda. Då hanterades vissa saker mer i det fördolda.

Olof uppger att just för att vissa saker var förbjudna, så blev det väldigt spännande. "Så när jag flyttade hemifrån när jag var sexton...då levde jag rövare, kan man säga. Utan att församlingen visste om det. Alltså, ett *dubbelliv* utan...ja, det var ju helt otroligt. Och det gjorde ju också att man mådde fruktansvärt dåligt." Varje natt innan han somnade, tänkte han "Om Harmageddon kommer inatt, då är det kört för mig." Det var han övertygad om, så när dubbellivet pågått länge fick han en känsla av att det var för sent; "Nu är det skitsamma liksom, för det är kört för mig ändå. Så det spelar ingen roll vad jag gör." En dag blev han tagen på bar gärning med att röka. Följden blev att han fick sitta i en kommitté med tre äldste. "Och du vet, det var ju så *pinsamt*, jag satt och grät och 'Jag ångrar mig!'" Han fick sedan gå ut en kvart och vänta på att de äldste skulle ge honom en dom. Eftersom han verkade ångra sig, visade de barmhärtighet. Olof berättar också att han redan innan mötet

bestämt sig; ”Då hade jag bestämt mig för att blir jag utesluten så...då gör jag slut på mig själv. För hela min släkt, bestående av 70-80 personer, är vittnen. Jag hade inte *någon*.” Han förklarar också att han inte lärde känna de kompisar i skolan som inte var vittnen på ett sådant sätt att man höll kontakt efteråt. Man uppmanas av församlingen till att ha så lite kontakt som möjligt med Världen.

En sak som gjorde dubbellivet lite mer tillåtet, var det faktum att det levdes tillsammans med många andra unga vittnen.

Vi var nere i --- och festade och åkte över till Danmark och...söp som små svin. Och det var lite lättare, för då var ju andra vittnen med, så då kände man att det är ju kört för dom också. Så då var man inte ensam.

Han berättar att han kort efter att han fått ett straff av kommittén träffade sin nuvarande fru. Hon var ”ett duktigt vittne”. Därefter blev han pionjär och säger med ironi i rösten att han blev ”en duktig kille”. ”Så efter nåt år där blev jag biträdande tjänare, det är steget under äldste. Då var jag tjugo-tjugoett, tror jag. Så jag hade gjort en *raketkarriär*.”

Isak och Teo talar om vad som hände när det nådde de äldste att de inte betett sig rätt. Teo fick vad både han och Isak kallar ”restriktioner”. Teo förklarar att de oftast har med församlingsverksamheten att göra. Det kan t.ex. innebära att man inte får svara på frågor på mötena, inte gå själv i tjänsten eller inte hålla tal på torsdagsmötet. Detta uppger också Isak och berättar vidare att man kunde bli fråntagen vissa privilegier, om det nått de äldste att man t.ex. varit berusad. Isak fick inte längre sköta ljudet vid mötena, vilket sågs som ett privilegium. Han menar att det fungerade som små straff. Det varade några månader, tills han fick lov att sköta ljudet igen.

3. Frågeställningen löd: *Vad finns det för positiva respektive negativa * sidor av att växa upp i JV?* *Under **3.1.** redovisar jag de positiva sidorna och under **3.2.** de negativa.

3.1.1. Församlingen

Olof beskriver att han kunde känna sig trygg när han kom in i Rikessalen. Då var han bland människor som trodde som han. Framförallt när han kom upp i åldrarna, för då visste han att han inte behövde stå till svars för något han trodde på eller känna sig annorlunda.

Isak berättar att församlingen nästan blev som en familj, då man umgicks så mycket. Han tycker att det var väldigt roligt att träffa alla på mötena och fortsätter; ”För det är jättestina, snälla, ärliga människor. Så det tyckte jag – *människorna* tycker jag fortfarande hemskt mycket om.” Han kände en slags värme från församlingen, som var skön på något vis.

3.1.2. Svar på livets frågor och utvaldhet

Olof upplever att han hade viss trygghet och fick svar på livets alla frågor; ”Frågor som andra människor söker hela livet efter att finna, får man liksom i ett färdigt paket. Vad händer när vi dör? /.../ Vad är meningen med livet? Det var skönt innan jag började tvivla i alla fall.” Han tycker också att det var väldigt smidigt att flytta; han menar att det bara var att flytta till en ny församling, gå på ett möte och så hade man 150 nya kompisar. Han kunde ibland känna en viss glädje över att ha haft den stora turen att bli född i rätt familj; eftersom hans familj var vittnen skulle de få överleva Harmageddon.

Isak vet att andra haft jobbigt i skolan och känt sig annorlunda, men för honom var det inte så. Han kunde ibland känna sig stolt och utvald. Att han visste något som ingen annan visste.

Linn upplever det inte som att hon haft någon ”jättehemska uppväxt”. Hon tycker i övrigt att det var bra att hon fick öva sig mycket i att tala inför publik och kommunicera med folk.

3.1.3. Visst skydd

Olof tycker att man på sätt och vis var ganska skyddad mot saker, även om detta snabbt övergick i dubbelliv. Teo tror att det för hans del är svårt att veta vad som är orsaken till de problem han haft i sin familj. Det är svårt att veta vad som är JV och vad som haft andra orsaker. Han tycker dock att det var bra att det ofta fanns vuxna i närheten, även andra familjer, som man kunde anförtro sig åt. Han tyckte länge att de vuxna var bra förebilder; ”fram tills man började inse att, eller tro, att dom antingen ljuger eller...”

Trots att avhopparna även kunde se positiva sidor av att växa upp inom JV övergick samtliga, vid minst ett tillfälle, från att tala om något positivt till att tala om de negativa följderna av det positiva de just berättat.

3.2.1. Eget val – svårt att avgöra

Det är, som nämnt i vittnesintervjuerna, väldigt svårt att avgöra vad som är en människas eget val och vad som är en social konstruktion, t.ex. om man valt det man ”fått med sig” från barnsben. Olof menar att det inte var ett eget val på sätt och vis, men att det är fruktansvärt svårt att avgöra. Han menar att han självklart *valde* att t.ex. inte fira jul och födelsedagar, men att det var ett val *baserat på rädsla* och inte på fri vilja. När han var liten trodde han att det var sant att man skulle dö i Harmageddon om man gjorde det man inte fick. När det gäller utanförskapet, var det hans föräldrar som avtalat med lärarna att han inte skulle vara med.

Teo tycker inte att det kändes som ett eget val att gå i tjänsten. Han kunde dock undvika att döpa sig genom att skjuta upp det, eftersom han menar att det för honom var ett eget val *när*

han skulle ta beslutet. Linn fick inte umgås med sina världsliga kompisar på fritiden eller gå på klassfest, vilket hon inte anser var ett eget val. Hon tycker också att det format henne som person att bli så styrd och kontrollerad under hela uppväxten. ”Man skulle bara acceptera, acceptera hela tiden. Man skulle liksom inte tänka själv, på nåt vis. Det har nog gjort att man kan vara lite godtrogen ibland. Att man bara accepterar vad folk säger eller hur det är.” Det har lett till att hon ibland har lite svårt att veta vad hon egentligen tycker om saker och ting och att hon har svårt att stå upp för sig själv. Även Isak uppger att han valt bort en hel del, eftersom äldstebröder fått honom att tro att det var för hans eget bästa. Inte bara en flickvän på gymnasiet, utan även en stor skivsamling. Eftersom musikintresset tog för mycket tid, ansåg äldstebröderna att det kunde bli som en avgud, vilket inte var bra för honom. Dessutom var många av artisterna i musikgrupperna (bl.a. Pet Shop Boys) homosexuella, vilket inte heller sågs som positivt.

3.2.2. Bristande respekt och fördomar

Alla ger exempel på bristande respekt eller fördomar från omgivningen, för att de var vittnen. Olof uttrycker bestörtning över människors beteende mot vittnen, bl.a. i tjänsten:

Jag förstår inte hur människor *är!* /.../ Även om det kommer en *nazist* till min dörr, som är nåt jag verkligen hatar mest av allt, så skulle jag inte vara *otrevlig* mot den människan. Jag *förstår* det inte. Jag har blivit hotad med att folk ska skicka hunden på en, folk har slängt vatten över mig...en gubbe gick till och med och hämtade sitt gevär när jag och en syster kom till hans dörr. Jag *förstår* det inte, det är helt *otroligt*.

Han förklarar att anledningen till att vittnen ibland kommer tillbaka, trots att man uppgett att man inte är intresserad, är att de uppmanas att återvända; ”Det kanske är mannen som är otrevlig, men kvinnan kanske vill bli ett vittne.” Då är man ett bra och nitiskt vittne. Han menar att alla människor förtjänar respekt och att man kan säga till bestämt, men vänligt. Samtidigt berättar han att samma bristande respekt nu kommer från människor *inom* JV, eftersom han är utesluten. Isak menar att man var förberedd på att folk skulle vara otrevliga, eftersom det står i Bibeln att Jesus sanna anhängare blev motarbetade. Holden bekräftar detta genom att visa en text från Matteus 24:9. Han förklarar att detta bara leder till att vittnena känner sig säkrare på att de tillhör den rätta tron (vilket även mina intervjuer visar på).

3.2.3. Harmageddon – risken att begå misstag

Alla avhoppare berättar att de vuxit upp med en rädsla för att dö i Harmageddon. Den stora risken utgjordes av att de, medvetet eller av misstag, begick fel enligt Bibeln. Teo berättar att han som liten en gång råkade räkka fingret åt en kamrat ute på gården. ”Och då blev jag helt

förstörd och började gråta. För jag var så rädd för att jag inte skulle överleva Harmageddon.” Han berättar att budskapet var ganska konkret, ”att ’antingen gör du såhär eller så dör du.” Det han förstod var att han inte skulle få vara med sina föräldrar eller syskon. När han blev äldre var han inte lika rädd, vilket han tror beror på att han inte riktigt trodde på det. Olof menar att han kände stor rädsla. Han minns främst bilderna som fanns i vittnenas litteratur. Han minns speciellt en bild, som han beskriver:

Framme i bilden ser man leende människor, vilka är vittnena som går in i paradiset. Bakom ser man kyrkor som rasar och blixtrar från himlen. Och sen öppnar sig marken. Och i det hålet i marken åker en liten flicka ner, som håller sin nalle i handen, såhär. Hon var ju inte vittne, så då skulle hon dö.

Han förklarar att anledningen till att man går i tjänsten är att man vill rädda människor. Det är alltså baserat på *välvilja*; ”Det är ju inte så konstigt att man är påstridig, för jag menar, säg att du var nere i Thailand när den stora vågen kom. Att du *visste i förväg* – då skulle du också gå runt som en *idiot* för att varna folk att ’nu kommer det en jättestor våg här!’”

Både Olof och Isak uppger att de var rädda och ledsna för att deras klasskamrater skulle dö i Harmageddon, vilket gjorde att de i grundskolan startade Bibelstudium med vissa vänner för att försöka få dem att bli vittnen. Detta gjordes alltså för att försöka *rädda* vännerna.

Linn berättar att den största nackdelen varit att hon levt med en ständig dödsrädsla sedan hon var riktigt liten. ”Att ständigt få höra att det här att ’Gör du inte det här och det här så kommer du inte få leva när Harmageddon kommer.’” Hon undkom inte rädslan för att hon var vittne, eftersom man som barn råkade begå misstag. Hon kunde råka svära när hon umgicks med andra barn som svor. ”Eller om man gjort nåt i tanken eller snott en femkrona av mamma eller vad som helst.” Personligen tolkar jag Linns ord, om att hon var rädd för att göra något ”i tanken”, som att hon till och med var rädd för att *tänka* felaktigt.

Avhopparna ger flera exempel på att rädslan för Harmageddon ledde till att man ”erkände sina synder”, antingen för föräldrar eller äldstebröder. Isak menar att det egentligen bara var äldstebröderna som kunde ge hjälp, så att man fick förlåtelse och därmed undkom döden.

3.2.4. Dåligt samvete

Olof tycker att en annan negativ aspekt var att han led mycket av dåligt samvete, både för saker han gjorde och saker han inte gjorde. Han kände att han borde vara stolt över sin tro, men eftersom han skämdes fick han väldiga samvetskval. Isak tycker att han hade dåligt samvete så mycket i onödan. Det kunde gälla allt från kärlekar och onani till musikskivor och disko – allt som man vill göra som ungdom. Om man någon gång syndade trodde han att han

var död inför Gud. ”Och då fick man ju kontakta äldstebröderna för det, liksom ’Jag behöver hjälp med de här hemska sakerna jag håller på med’”.

3.2.5. Förlorade möjligheter

Teo uppger att anledningen till att han aldrig idrottat på föreningsnivå är att församlingen uppmanade att minimera kontakten med ”Världen”. Linn kan gräma sig över att hon gått miste om t.ex. sportmöjligheter, att åka utomlands som au pair och att hon inte fick gå gymnasiet, vilket i efterhand ledde till stora studieskulder på Komvux. ”Vi var ungefär sex stycken i ungefär samma ålder som växte upp inom församlingen – det var *en* som gick gymnasiet. Och han ansågs vara lite sådär...ja, han var inte riktigt, riktigt ’andlig.’” Hon menar att man skulle vara nöjd med det man hade och göra minsta möjliga jobb för att lägga så mycket tid som möjligt på tjänsten och församlingsaktiviteter. Hon förklarar att hon aldrig uppmuntrats till att utbilda sig och sikta högt. Man skulle alltid flytta bort fokus från sig själv. Man skulle bara tjäna Gud.

3.2.6. Utanförskap

Alla avhoppare beskriver en känsla av utanförskap. Vissa sätter ord på känslan och andra beskriver situationer av utanförskap. Teo menar att det i skolan byggdes upp ett utanförskap, eftersom det faktum att han var vittne många gånger störde hans relation med andra människor genom åren. Han var t.ex. alltid tvungen att tacka nej till kalas och fester. Olof talar, som visat, mycket om det destruktiva utanförskap han kände under hela sin uppväxt.

4. Frågeställningen löd: *Hur ser kärnfamiljens relation till den stora gruppen ut, t.ex. när det gäller hur man fostrar sina barn eller hur familjeproblematik hanteras?*

4.1 Äldstekrets

Intervjuerna ger flertalet exempel på att äldstebröder påverkat familjer eller individer, genom att förmedla sina åsikter om t.ex. barnuppfostran eller då en ungdom gör något som uppfattas som problematiskt. I boken ”Hemligheten med ett lyckligt familjeliv” (Vaktornet 1996) blir man en bättre förälder ju noggrannare man följer Jehovas direktiv. Enligt boken säger Bibeln: ”Förtrösta på Jehova av allt ditt hjärta och stöd dig inte på ditt eget förstånd.” (s. 51)

Isak berättar att han i gymnasiet träffade en flicka som inte var vittne. De tyckte båda mycket om varandra, ”så vi var lite ihop, fast i smyg.” Hon brydde sig inte om att han var vittne. En dag råkade ett annat vittne, en vän till Isak, i skolan se att de höll varandra i handen. Vittnet berättade för äldstebröderna och det ledde till att Isak fick sitta i möte med de

äldste. Till slut fick de Isak att göra slut med flickvännen, eftersom hon inte var bra umgänge. Enligt de äldste hade de inte samma mål och hon kunde så småningom få honom att synda, mot Gud. Isak trodde då att det var för hans eget bästa, men det var ändå väldigt jobbigt. Han berättar att det förekommer ett slags angiverisystem, men att detta egentligen har en kärleksfull grund; om synden inte uppdragas får personen inte möjlighet att ångra sig och bli förlåten, vilket skulle leda till döden vid Harmageddon. Angiveriets orsak är alltså omtanke.

Olof berättar att första steget för att hantera familjeproblematik är att det löses inom familjen, vilket Holden styrker. Det andra steget är enligt Olof att gå till de äldste, men inte utanför församlingen. Hans styvfar misshandlade och våldtog hans mamma. Olof berättar att det är väldigt känsligt när en kvinna ifrågasätter sin make. Hans mamma Eva gick till ”presiderande tillsyningsmannen” (den högsta positionen inom äldstekretsen) för att få hjälp. I efterhand har Olof fått veta att det första äldstebroder sa till Eva var ”Du måste veta, Eva, att en kvinna aldrig går bakom ryggen på sin man.” Det andra han sa var att hon skulle försöka ha maten färdig när han kom hem, eftersom det var därför han blev arg. Olof har hört att en misshandlad kvinna i en annan församling fått ett snarlikt råd av en annan äldstebroder. Olof berättar att man bara får skiljas vid otrohet, men man kan separera vid s.k. ”extrem fysisk misshandel”. Olof menar att ett blåmärke inte är tillräckligt, men han vet egentligen inte vad som menas med ”extrem” misshandel. Han berättar att han visste att hans mamma blev misshandlad och våldtagen, eftersom han hörde och även såg detta flera gånger.

Men jag visste ju inte då vad dom hade sagt till henne, jag undrade ju flera gånger varför vi inte fick...varför ingen *gjorde* nånting. För utåt i församlingen var han (äldstebroder) jättefin. Och höll tal på podiet, som bland annat handlade om äktenskapet och hur viktigt det var att mannen ärade kvinnan.

Även Teo uppger att han blev väldigt påverkad av äldstebroderernas beteende. De hade en arrogant inställning till hans familj och han anser att de var falska människor. Detta har i hög grad format den syn han har på JV idag. Han menar att de använde liknelser där de jämförde sig själva med ”fåraherdar”, vilket betydde att det var de äldste som skulle se till att församlingen skötte sig. De äldste talade om att JV var styrd av Gud, vilket kallades ”teokrati”. Teo menar att det var uppenbart att de äldste på mötena kunde prata om att alla skulle hjälpa och stötta varandra och att de äldste samtidigt exkluderade vissa familjer, på grundval av vad de tyckte om dem personligen.

4.2 Uteslutning – tvivel, risker och förlorade barn

Linn lämnade JV när hon var sexton, men kom tillbaka efter ett par år. ”För jag orkade inte, man var helt själv. På den tiden fanns det ingen...jag kände inga andra avhoppare. Och jag

hade inga möjligheter att få kontakt. Eller hjälp och stöd på nåt sätt över huvud taget och där var jag väldigt, väldigt, väldigt ensam.” Hon hade kompisar som inte var vittnen, men det som var jobbigt var ”att bli avskuren från familjen ganska sådär brutalt och alla man har känt i hela sitt liv liksom...tittade inte ens på en när man möter dom. Det var väldigt, väldigt jobbigt.” Hennes föräldrar kände att de, eftersom Linn var så ung, hade viss tillåtelse att försöka ta hand om henne lite grann ändå. Hon fick komma hem ca två gånger i veckan och äta middag, men de visade väldigt tydligt att de var besvikna och tyckte att hon gjort fel val. Det var inte alls samma hjärtliga stämning som förut. För Linn började tvivlet angående läran. Vissa saker stämde inte när hon började undersöka dem. När hon försökte få svar på sina frågor från sin pappa, viftade han bort dem med att säga ”Vill man tro, så tror man” eller ”Har man Sanningen i hjärtat så har man” eller ”Det kommer visa sig så småningom”. Men Linn fick aldrig de svar hon sökte, så hon gick till biblioteket och tjuvläste i Raymond Franz bok ”Samvetskris”, som är skriven av en högt uppsatt man som lämnat organisationen i USA. I boken ställdes vissa kritiska frågor. Hon blev dock ertappad av sin pappa, som smög på henne. Det brukade han göra, eftersom han inte tyckte att han kunde lita på henne riktigt, samt att han var rädd för följderna. ”Han blev upprörd och arg. Tyckte att jag borde veta bättre och ’Förstår du inte att det där kommer direkt från Djävulen och det där ska du inte ta i.’” Enligt Holdens artikel (2002b) är det vanligt att föräldrar inom JV försöker skydda sina barn från den riskfyllda, sekulariserade Världen. JV ses som en skyddande faktor från t.ex. våld och omoral, vilket samtliga mina intervjuer också avspeglar. Enligt ”Hemligheten med ett lyckligt familjeliv” (Vaktornet 1996) ger Paulus ett råd (till fäder); ”Fortsätt att uppfostra dem (barnen) i Jehovas tuktan och allvarliga förmaning.” (s. 59) Boken menar att ”tuktan” är baserad på kärlek. Paulus menar även att tuktan ska ges med *mildhet*. Boken uppmanar kristna föräldrar att minnas detta, ”samtidigt som de inser behovet av fasthet.” (s. 60)

En annan anledning till att Linn återvände var rädslan för att Sanningen verkligen skulle var sanningen, vilket betydde att hon skulle dö som avhoppad. Hon förklarar att dödsrädslan sitter väldigt starkt i en och att hon därför sopade alla frågor under mattan. Men frågorna dyker alltid upp igen. Så småningom hoppade hon av igen, tillsammans med maken. Hennes föräldrar var inte glada. ”Dom var jätteledsna. Såklart. Det var som att dom hade förlorat ett barn ungefär.” En biologisk syster, som hon tidigare umgicks mycket med, sa upp kontakten.

Teos familj delades i två delar vid mammans avhopp. ”Generellt så kan man säga att JV ju till stor del har förstört mitt förhållande till min mamma.” Han berättar att han själv som liten var väldigt indoktrinerad och att han då tyckte att mamman var ogudaktig. Teo menar idag att det känns konstigt att ett religiöst samfund, som egentligen har familjen som väldigt central

roll, ska förstöra relationen mellan familjemedlemmar. Han berättar att han, när familjen delats, inte kände att han kunde lämna JV såsom hans mamma och syskon gjort, eftersom han far var i ganska dåligt psykiskt skick. Pappan mådde dåligt bl.a. för att familjen splittrats. Teo kände att om han också gick ur, skulle det blir ”den sista knäcken” för hans pappa. Då skulle alla hans barn ha lämnat det liv han valt och som han försökt uppfostra dem till.

Teo hade flera allvarliga tvivel på läran, vilket även de andra uppger. Tvivlen gällde ändrade profetior om Harmageddons ankomst, att uteslutningssystemet kändes fel liksom att Bibelcitater användes för att förklara allt, hur de äldste hanterade familjeproblem samt att man inte fick ifrågasätta. Vid mötet jag närvarade vid i en Rikessal, sades det att ödmjukhet inför Gud var väldigt viktigt. Ödmjukhet innebar bl.a. att man inte skulle ifrågasätta Jehova.

Olof menar att en utesluten innebär en väldigt stor risk för JV, vilket även Holden i sin bok ägnar en omfattande diskussion åt. Olof beskriver att tvivel har en förmåga att sprida sig till människor runt omkring den tvivlande, t.ex. släktingar. Mycket av förändringarna inom JV har berott på människor som hoppat av. Att Olof hoppade av har fått kanske tio stycken att också hoppa av. Det är bl.a. därför man ska säga upp kontakten med uteslutna. Olof förklarar, att om det varit tillåtet för vittnen att sitta ned och äta middag med uteslutna, skulle de få reda på att uteslutna inte är så hemska som vittnena tror. ”Jag lever ett ganska vanligt liv ute i skogen och jag har min familj och mitt jobb och... Jag är ingen Satan förklädd till människa.”

Isak berättar att det är tillåtet att ha tv, men samtidigt ses tv:n som en ”tidstjuv”, eftersom man kunnat lägga tiden på att t.ex. gå i tjänsten. Medial kritik mot JV kan dessutom ge folk en tankeställare; ”Men gud, det är ju konstigt, det vi håller på med.” Därför vill man skydda människor mot risk. På den tiden trodde han dock att det var för hans eget bästa. Isak förklarar att både Gud och Jesus ses som förebilder, men han kunde inte som vittne se att det på något sätt var Kristuslikt att helt bryta med uteslutna. ”Utan det var ju då som dom behövde stöd.” Han berättar vidare om en nära vän till familjen, som lämnade vittnena:

Vilken otrolig *sorg* hela familjen kände. Min storasyster satt och grät inne på sitt rum och jag var helt förkrossad och mamma och pappa kunde inte *förstå* det. Därför att i ens ögon var han mer eller mindre dödsdömd. Han hade liksom valt att lämna detta fina...och han hade valt att lämna livet. En sån liten grej, som egentligen inte – jag menar, det spelar väl ingen roll. Om man ser tillbaka på det nu, han ville inte vara ett vittne. Men ok, han är samma människa för det. Men för oss blev det en sån stor sorg, för han var *död*.

Han berättar också att hans nuvarande flickvän och alla hennes syskon lämnat JV, men att deras föräldrar är kvar; ”Och föräldrarna mår så himla, himla dåligt. Därför att alla deras barn har ju blivit förlorade. /.../ Så vilken otrolig livssorg dom har. Helt i onödan.”

Analys

Jag ger i analysen exempel på situationer då teorierna blir aktuella för intervjupersonernas tillvaro under uppväxten. Tolkningen av teorierna tillämpning är min egen.

Teorin om kognitiv dissonans

Jag kan enkelt föreställa mig att den kognitiva dissonansen uppkommer mellan alla barn och deras föräldrar. Varje gång en förälders övertygelse inte riktigt stämmer överens med barnets övertygelse, skapas en *dissonans* hos barnet (se Beskrivning av teorier). Detta eftersom de allra flesta barn vill vara överens med sina föräldrar, åtminstone före tonåren. I tonåren vill de flesta skapa sig egna åsikter, som inte sällan avviker från föräldrarnas. Även under tonåren kan det dock vara väldigt viktigt för ett barn att känna vad Festinger kallar *konsonans* (harmoni) mellan sina egna och föräldrarnas övertygelser. När ett barn upplever dissonans mellan sin egen övertygelse och föräldrarnas, skapas det alltså en upplevelse hos barnet av att befinna sig i konflikt med föräldrarna. Utifrån teorin leder detta till att barnet börjar sträva efter att uppnå konsonans. Detta kan barnet åstadkomma genom olika handlingssätt; barnet kan ändra sitt beteende så att det passar den dissonanta övertygelsen. Det kan också försöka rättfärdiga sitt beteende, genom att ändra en av de dissonanta övertygelserna. Barnet kan även rättfärdiga beteendet, genom att internalisera *nya* övertygelser (Aronson et al. 1999).

En människas inre normsystem, t.ex. vad man tycker är rätt och fel, skapas till stor del under uppväxten (Eysenck 2000). Exempelvis berättar Åke att hans föräldrar naturligtvis ville att han skulle bli ett vittne. Det var målet med deras uppfostran, men han var ändå tvungen att aktivt välja det själv. I samband med dopet måste alltså barnet själv ta ställning. I de fall då barnet inte är säkert på att det vill döpa sig, kan barnet ändra en av de dissonanta övertygelserna. Exempelvis kan de två dissonanta övertygelserna vara; ”Jag är osäker på om jag egentligen vill döpa mig” respektive ”Mamma och pappa blir glada om jag döper mig”. Barnet kan rättfärdiga *beteendet* (att döpa sig) genom att ändra en av övertygelserna, till att istället bli ”Det är rätt att döpa sig” resp. ”Mamma och pappa blir glada om jag döper mig”. Då försvinner dissonansen. Teo valde att inte döpa sig genom att undvika frågan eller säga att han inte kände sig mogen. Han säger även att han upplevde *press* inför att döpa sig, både från föräldrar och församling. Denna press tolkar jag som dissonans. För att undvika att intensifiera spänningstillståndet, undvek han frågan istället för att säga blankt nej.

Att rättfärdiga ett beteende genom att skapa *nya* övertygelser, är som nämnt ett annat sätt att minska dissonans. Exempelvis; om ett vittne har ångest över att säga upp kontakten med en älskad utesluten, kan vittnet internalisera en ny övertygelse. Det görs genom att förtränga

känslor av ömhet och istället internalisera skriftställen i Bibeln som den nya övertygelsen (skriftställen som bl.a. tolkas som att den uteslutna begår onda gärningar; se bibelcitats s. 22)

Ett exempel på när ett beteende ändras för att passa en dissonant övertygelse, är när Olof ändrade sitt beteende från att leva ett stökigt dubbelliv, till att åter bli ett duktigt vittne. En dissonant övertygelse kan ha varit ”Jag lever fel enligt Bibeln” samt ”Om man lever fel enligt Bibeln dör man om Harmageddon kommer”. Olof anpassade sitt beteende så att den första övertygelsen inte gällde längre; han började leva rätt. Vid denna tidpunkt träffade han även sin blivande fru, som var ett ordningssamt vittne. Dissonans kan alltså ha blivit en följd av den stora skillnaden mellan hans eget och hennes beteende. Då det är viktigt för en människa att en ny partner uppskattar en, kan även det ha varit en orsak till hans ändrade beteende.

Även då intervjupersonerna upplevde utanförskap under uppväxten, skapades dissonans mellan deras övertygelser och handlingar. Exempel från avhopparnas berättelser är då Olof satt i Rikessalen och såg sina vänner inne på fritidsgården, då Teo fick tacka nej till alla kalas och fester, då Linn inte fick umgås på fritiden med sina klasskompisar och då Isak fick göra slut med sin flickvän. Exempel från vittnenas berättelser är då Ida ibland var ledsen för att hon inte kunde vara med sina kompisar, då Per på högstadiet inte kunde delta i samtal om fester och då Åke uttrycker att man måste övertyga sig själv om att Gud finns. Övertygelserna blir då exempelvis ”jag vill vara med mina kompisar” kontra ”jag är inte med mina kompisar”. För att undvika dissonans började vissa följa med sina kompisar på fester eller träffa sin flickvän, utan att berätta det för föräldrar och församling. Per upplevde en känsla av utanförskap i högstadiet, när klasskamraterna hade helgfester som gemensamma samtalsämnen. Per följde inte med och uppger att han inte heller kunde försöka passa in, genom att ”låtsas”. Hans handlingssätt visar på en strävan efter att minska/undvika dissonansen, genom att börja umgås mer med ungdomar inom församlingen istället; ”Man hade inte lika mycket gemensamt längre med sina klasskamrater. Och då blir det att man söker sig mer och mer till dom som man har mer gemensamt med, alltså dom i församlingen eller andra församlingar, med samma religion.” Dödsrädslan som avhopparna beskriver, kommer sig enligt teorin av att deras handlingar (att göra fel enligt Bibeln) stod i motsatsförhållande till deras fasta övertygelse (”om man gör fel så dör man om Harmageddon kommer”). Även när ett vittne tvivlar på läran, uppstår dissonans mellan t.ex. handlingen ”jag representerar JV genom att gå i tjänsten” och den undgängömda övertygelsen ”jag tvivlar på läran”.

Teorin om konformitet

Som nämnt i teoribeskrivningen, anser många forskare idag att Aschs experiment främst leder till en *offentlig* anpassning. En människa kan alltså vara medveten om eller tycka att den större gruppen har fel, men ändå hålla inne med den åsikten (Eysenck 2000). Det är detta som händer när ett vittne förtränger sina tvivel, vilket har olika orsaker. Linn berättar att hon sopade sina tvivel under mattan. Hennes motiv var ensamhet, att hon saknade församlingsvänner och familj, samt att hon fortfarande var rädd för Harmageddon. Hon hade alltså ett behov av konformitet både med familjen och med den grupp som menar att Harmageddon är verklighet. Behovet utgörs av den naturliga och mänskliga längtan efter de människor man vuxit upp med och troligen älskar. Enligt teorin om konformitet, är det sannolikt att människan kommer att sätta sin tilltro till den större gruppen för att få veta ”sanningen” om verkligheten, om gruppmedlemskapet t.ex. tillfredställer behovet av att fastslå en svårtolkad verklighet (Eysenck 2000). I detta fall är den större gruppen Jehovas Vittnen, som till och med kallar sin teologi för just ”Sanningen”.

Även Olof uttrycker att han hade ett stort behov av konformitet med både Världen och Jehovas Vittnen. Han kände att han hade behov av JV bl.a. för att gruppmedlemskapet gjorde honom säkrare på att överleva Harmageddon. Samtidigt hade han behov av att tillhöra de andra barnen i Världen, vilket t.ex. blir tydligt i exemplet om när han i förskoleåldern ville vara med de andra när de firade födelsedagar.

Att Isak trodde att det var för hans eget bästa att sälja sin stora skivsamling och att göra slut med sin flickvän, visar att han satte sin tilltro till att den större gruppen hade rätt (här äldstekretnen). Åke berättar att det, när det tagits ett beslut om att någon ska bli utesluten, handlar om att *lita* på de som varit inblandade i beslutet. Man får lita på att beslutet är korrekt. Han förklarar att man inte alltid vet varför någon blir utesluten. Som nämnt är det de äldste som beslutar. Här förlitas det på vedertagna tolkningar av skriftställen i Bibeln. Dessutom uppmuntras det till att följa teologins principer.

Människans benägenhet att bete sig konformt har olika konsekvenser. Dessa kan vara positiva. Exempelvis är det positivt när en större grupp (t.ex. ett samhälle) förmedlar att det inte är rätt att diskriminera människor pga. hudfärg. Om folk börjar bete sig konformt i linje med det samhället förmedlar, kan det leda till att konflikter mellan olika etiska grupper avstannar. Men konsekvenserna av att bete sig konformt med en större grupp kan också bli negativa. Det negativa inom JV består, enligt min egen åsikt, bl.a. i att vedertagna tolkningar av skriftställen i JV:s bibelöversättning ses som sanningar. Detta eftersom orden i Bibeln ses som Guds ord, som sammanställts av många personer. Det blir t.ex. uppenbart negativa

följder av tolkningarna när ett barn behöver blodtransfusion, men inte tillåts detta av vårdnadshavarna. I alla de fall då medlemmar väljer att följa trosföreställningarna, utan att först fråga sig om det verkligen är det bästa, blir det ofta negativa följder av människans benägenhet att bete sig konformt. När ett vittne väljer att helt förlita sig på bibelcitater och äldstebröders råd, t.ex. i barnuppfostran, blir följderna av konformt beteende negativa. När ett vittne sopar sina tvivel under mattan, blir följderna negativa. När ett vittne förtränger känslor av kärlek för en utesluten person, blir följderna negativa. I alla de fall då individen slutar förlita sig på sina egna känslor och sitt eget goda omdöme, kan följderna av konformt beteende i många fall bli destruktiva för människor inom bl.a. Jehovas Vittnen.

Slutdiskussion

Resultat

Jag valde ursprungligen att skriva om uppväxten inom JV, eftersom jag är intresserad av religionspsykologi och grupptillhörighet. Uppsatsen betonar svårigheterna, dvs. de *negativa* följderna av medlemskapet, eftersom socialt arbete inte behövs utan att en konflikt av något slag uppstår. Uppsatsen har dock också ägnats åt att ta reda på *positiva* aspekter och funnit sådana. Jag har fått kunskap om barns och ungdomars tillvaro inom JV och hur denna skiljer sig från andra barns. Jag har även fått veta mer om hur olika typer av familjeproblematik hanteras inom familjer, samt i relation till församlingens och teologins principer.

Relevans för socialt arbete

Jag, och många med mig, anser att samhället borde göra mer för att ge stöd åt de människor som anser sig vara i behov av det, t.ex. i samband med ett avhopp. Intervjuerna avspeglar tydligt att konsekvenserna av ett avhopp kan bli både traumatiska och långvariga, bl.a. då familjer splittras och människor vänds mot varandra. När en människas sociala nätverk avlägsnas från ena dagen till den andra, visar intervjuerna och tidigare forskning att bl.a. den stora ensamhet som möter avhopparen är både djup och påtvingad. För ett litet barn som aldrig upplevt en annan verklighet än den i en nära sammansvetsad församling, kan följden bli att hela dess värld rasar samman om föräldrarna blir uteslutna. Det är uppenbart att samhället inte erbjuder nog stöd. JV har ca 23000 förkunnare vid en enskild tidpunkt. Utöver den siffran finns bl.a. äldre, odöpta barn och inaktiva. Argumentet att människorna som mår dåligt till följd av medlemskap i JV (eller andra rörelser) är *för få till antalet* för att utgöra en anledning för samhället att engagera sig, är inte hållbart. Man kan inte begränsa resurser och kunskap till att gälla enbart större religiösa grupper.

Dessutom borde allmänhetens kunskap om tillvaron inom religiösa rörelser bli bättre. Okunskap leder bl.a. till att lärare i skolan ibland förstärker barns utanförskap, genom att exempelvis tycka synd om det (Åkes exempel). Istället borde man som lärare hellre sträva efter att normalisera barn med t.ex. en avvikande tro. Dessutom är okunskap kanske en av orsakerna till att det idag inte finns något samhälleligt stöd för avhoppare. Med detta *inte* sagt att alla medlemmar i mindre religiösa rörelser mår dåligt. Många lever både lyckliga och sunda liv inom olika religioner. Jag betvivlar inte detta, eftersom jag lätt kan se värdet i att ha en tro. Men i de fall då individer *de facto* är i behov av att bearbeta traumatiska upplevelser, borde samhället kunna erbjuda mer än ett fåtal ekonomiskt svaga, ideella stödföreningar (kan hittas t.ex. på internet). Kunskapen om livet inom religiösa organisationer är mycket bristfällig, både bland beslutsfattare och människor som arbetar med människor. Enligt en artikel i Dagens Nyheters nätupplaga har Håkan Järvå gjort en 20-poängsuppsats på psykologprogrammet vid Göteborgs universitet. Järvå säger att beredskapen inom vården är dålig och man känner inte till den specifika problematiken. Enligt Jablonski, ordförande i Svenska föreningen för medicinsk psykologi, finns det rimligen ett mörkertal, med tanke på att sekter är så slutna sociala system. Roger Carlsson vid Hjälpkällan uppskattar att över 5600 människor lämnat JV under den senaste tioårsperioden. Andra uppskattningar pekar på att uppemot 100 personer behöver psykiatrisk vård per år efter att de lämnat sektliknande rörelser. Psykiatriprofessor Ottosson vid Göteborgs universitet förklarar varför avhoppare är osynliga i statistiken: ”Det beror på att våra diagnoser i psykiatri är deskriptiva och utgår från symptom, men säger aldrig något om orsaken.” Han menar att en orsaksdiagnos skulle visa problemets omfattning (www.dn.se).

Centralt tema – tillhörighetens stora betydelse

I de flesta av intervjuerna blev uteslutningssystemet ett centralt tema. Jag vill därför kommentera detta, genom att diskutera jämförelsen som gjordes mellan politiska partier och Jehovas Vittnen. Mina möten med vittnen visar att många tycker att ett avhopp helt och fullt är individens eget val. Orsakerna till avhoppet kan ses som både lögnar och överdrifter. Personligen tycker jag att de kristna dygderna är mycket eftersträvansvärda, t.ex. att inte ljuga eller att älska sin nästa såsom sig själv. Ur min synvinkel har dock ordspråket ”att älska sin nästa” inom JV inte samma betydelse som jag menar att det borde ha. Nämligen att man ska *behandla* sin nästa så som man själv vill bli behandlad. I ett samhälle uppstår sociala problem när bara *vissa* människor räknas som ”sin nästa”. Det är i empirin tydligt att avhoppare inte räknas, eftersom de vänt både Jehova och församlingsmedlemmarna ryggen.

Personligen tycker jag att *följderna* av att medlemskapet jämförs med det i ett politiskt parti, är mycket problematiska. Jag anser inte att jämförelsen är godtagbar. Om en medlem i centerpartiet plötsligt överger partiets grundläggande principer, kommer personen antingen självmant gå ur partiet eller så kommer hon att bli avlägsnad av andra centerpartister. Detta görs för att skydda principerna; det skulle inte fungera om en representant för partiet plötsligt förespråkade *andra* principer. Följen kunde bli att partiet gradvis ändrade politisk inriktning.

Så långt fungerar jämförelsen mellan JV och partier. *Skillnaden* är att centerpartisten fortfarande kan ha en känslomässig relation till sina forna partikamrater. Det är möjligt att vissa f.d. kollegor anser att de inte längre har något gemensamt. Kanske kommer den f.d. centerpartisten att börja umgås mer och mer med medlemmar i det nya partiet. Men personen som lämnar centern *riskerar inte* att förlora sina föräldrars närhet, sina syskons tillgivenhet och sina barndomsvänners vänskap. Även om dessa fortfarande är plikttrogna centerpartister kan den f.d. centerpartisten fortfarande äta middag med sina föräldrar. Även om dessa är besvikna och tycker att deras barn har skaffat sig tokiga politiska åsikter. Dessutom får man (i alla fall för det allra mesta) ifrågasätta partiets ledning och metoder. Man får ha avvikande åsikter. Partier som visar på motsatsen får förr eller senare problem.

Själv tycker jag att människor måste kunna umgås med dem som inte har samma tillhörighet, oavsett om det gäller religion, politik eller något annat. Det måste vara möjligt att respektera människor med andra värderingar. Om man ser till hur världen ser ut idag, märks det att det ofta är svårt att uppnå detta mål. Samtidigt finns det många, många exempel på att människor älskar varandra och har mycket gemensamt, trots att de till vissa delar är väldigt olika. Människan är mer än bara en tillhörighet!

Personlig fundering om Kristus som förebild och teokrati

Eftersom Isak menar att Jesus ses som en förebild (i Bibeln står det att man ska efterlikna Kristus), blir Jesus *handlingssätt* i Matteus 12:48 relevant för barn inom JV. Detta bekräftas också av Holden. I 12:48 prioriterar Jesus spridningen av sitt kristna budskap *framför* familjerelationer. Eftersom JV:s organisation grundas på *teokrati*, drar jag slutsatsen att relationen till Gud går före relationen mellan människor. Dessutom är det svårt för en organisation att ha två olika ledningar samtidigt. Detta skulle kunna få till följd att teokratin (Gudsstyre) råder på bekostnad av demokratin (folkstyre).

Personlig fundering om Bibelcitat

Det är problematiskt att Bibelns alla råd kan tolkas på olika vis. Samtidigt som Bibeln ses som vägledande, kan enskilda personer i praktiken tolka ett skriftställe på det sätt de själva

tror är bäst. ”Tuktan” och ”tillrättavisning” kan i barnuppfostran alltså tolkas på många olika vis. Eftersom familjer inom JV ändå till stor del har ansvar för sin egen familjesituation, kan dessa två ord betyda allt från nyttig vägledning om vad som är rätt och fel, till att enskilda personer går över gränser för vad som är laglig behandling av barn och ungdomar. När dessutom fadern ses som familjens överhuvud, tycker jag att intervjuerna visar på att enskilda individer kan befinna sig i ett väldigt utsatt läge. Man kan diskutera benägenheten hos enskilda människor att vid t.ex. misshandel söka hjälp utanför församlingen, i de fall där församlingen inte kan erbjuda den hjälp individen behöver och önskar.

Personlig fundering om vuxnas behov av att uttrycka starka åsikter

En av sakerna jag reagerade på i Olofs berättelse, var händelsen då han och hans mamma gick i tjänsten och en kvinna skällde ut mamman i blodfrågan. I Olofs fall blev resultatet att han blev väldigt ledsen. Jag kan tycka att det inte alltid är bra att folk i alla lägen uttrycker sina åsikter i bl.a. trosfrågor, t.ex. då resultatet blir att barnet vänds mot sin förälder. Motivet var måhända gott. Kvinnan hoppades kanske att Olofs mamma skulle ta sig en funderare på om hon verkligen försvarade blodfrågan. Men samtidigt riskerar man att göra barnet olyckligt, då man vänder det mot den person som barnet älskar mest. Om detta är bra eller dåligt kan man ha olika åsikter om. Självt menar jag att den vuxna prioriterar sitt eget behov av att uttrycka sin ilska, framför barnets behov av en harmonisk relation till sin förälder. Oavsett hur fel man tycker att föräldrarnas uppfostran är, är det inte alls säkert att ifrågasättande får positiva följder. Blodfrågan borde istället diskuteras i de fall den blir aktuell och inte i barnets närvaro.

Vidare forskning

Människors tillvaro i religiösa grupper är ett fascinerande ämne. Ett område som vore intressant att ägna vidare forskning åt, är kvinnans roll inom Jehovas Vittnen eller andra religiösa organisationer. Hur hanteras situationen inom församlingen då en kvinna blir slagen av sin man? Hur benägen är hon att söka hjälp utanför församlingen? Det skulle också kunna ägnas mer forskning åt tonåringars situation inom JV och vilket stöd ungdomarna kan vara i behov av. Vad händer t.ex. en flicka som blir gravid utan att vara gift (abort är inte tillåtet inom JV)? Vilken kunskap har ungdomar inom JV om t.ex. preventivmedel mot graviditet och könssjukdomar? Vad händer när en ung människa går ut med att hon/han är homosexuell (homosexualitet ses inte som positivt inom JV)?

Referenslista

Litteratur:

- Arlebrand, Håkan, Hermansson, Magnus, Wallin, Kerstin. (1998) *Ny tid ny tro?* Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB.
- Aronson, Elliot (1984) *The Social Animal*. USA: W. H. Freeman and Company.
- Aronson, Elliot, Wilson, Timothy D., Akert, Robin M. (1999) *Social Psychology*. USA: Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Beckford, James A. (1975) *The Trumpet of Prophecy. A sociological study of Jehovah's Witnesses*. Storbritannien, Bristol: Western Printing Services Ltd.
- Eysenck, Michael (2000) *Psykologi. Ett integrerat perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Festinger, Leon (1957) *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Holden, Andrew (2002a) *Jehovah's Witnesses. Portrait of a contemporary religious movement*. Trowbridge, Wiltshire: The Cromwell Press.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Bengt-Arne (1998) "Socialpsykologi" i Permer, Karin & Permer, Lars Göran (red): *Psykologi – en grundbok*. Lund: Författarna och Studentlitteratur.
- Nobel, Peter (2004) "Förord" i Svenhard, Harriet (red): *Manipulering pågår*. Stockholm: FRI.
- Palmer, Susan J., Hardman, Charlotte E. (1999) *Children in new Religions*. Storbritannien: Rutgers University Press.
- Permer, Karin, Permer, Lars Göran (1989) *Psykologi – en grundbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Perris, Carlo (2003) *Kognitiv terapi i teori och praktik*. Falköping: Elanders Gummessons.
- Svenska Bibelsällskapet (1982) *Bibeln*. Glasgow, Skottland: Wm Collins Sons & Co.
- Vaktornet (1996) *Hemligheten med ett lyckligt familjeliv*. Tyskland: International Bible Students Association. Watchtower Bible and Tract Society of Pennsylvania, USA

Artiklar:

- Asch, S. E. (1955) Opinions and Social Pressure. *Scientific American* 193 (sid. 31-35)
- Watchtower Bible and Tract Society of Pennsylvania, USA (2005) Vad är Harmageddon? *Vaktornet. Förkunnar Jehovas Kungarike*. 1 december, nr 23. (sid. 3-7)

Tidskrifter:

- Holden, Andrew (2002b) On socialization and rebellion: A Sociological Analysis of the Religious Experiences of Young Jehovah's Witnesses. *Department of Sociology*, Lancaster University.
- Löfgren, Helena (2004) Barn i manipulativa grupper. *Skolhälsovård. En tidskrift från förlagshuset Gothia*. 2003-2004, nr 4

Internet:

- www.dn.se 20050928 Artikeln "Avhoppare får ingen vård"
- www.hjalpkallan.org 20051221
- www.jesukristikyrka.se 20051221
- www.svenskakyrkan.se 20051221
- www.livetsord.se 20051101 Mail till författaren från informatör vid Livets Ord.
- www.regeringen.se *I God Tro - Samhället och nyandligheten* (SOU 1998:113) 20051221

Bilaga - Intervjuguide

Intervjuguidens frågor ska ses som utgångspunkter. Frågor och samtalsämnen anpassades till stor del till vad intervjupersonen berättade. Många följdfrågor tillkom också, utifrån de ämnen som personen tog upp (t.ex. trosfrågor och frågor om enskilda situationer). Dessutom var alla intervjupersoner enkla att intervjua, eftersom alla hade mycket att berätta. De började ofta självmant att berätta om olika ämnen. Frågorna nedan ställdes inte exakt ordagrant, utan anpassades till person och situation. Exempelvis anpassades frågornas till om personen fortfarande var vittne eller ej.

Barn & familj:

Kan du berätta för mig hur din familj såg ut under din uppväxt?
Hur såg vardagen ut (i stora drag) för dig och din familj?
Upplivede du att vardagen i din familj skilde sig från vardagen för andra barn – på vilka sätt?
Hur såg kontakten mellan din familj och församlingen ut?
Vad betydde denna kontakt för dig som barn/tonåring?
Hur ser man på barnuppfostran i JV/församlingen?
Hur är det viktigt att man är som barn i församlingen, för att lära sig att bli ett bra vittne?
Gällde detta dig också? (hur personen försökte leva för att bli vittne)
Hur hanteras olika typer av relationsproblematik i familjen? Personens egna minnen från barn/tonårstid, speciella situationer osv. (t.ex. barn-förälder inte överens, barn betar sig fel)
Hur bemöter församlingen svårigheterna i en enskild familj? När behövs församlingens stöd?
I vilka situationer? Vad kan församlingen göra för att förändra en situation till det bättre?
Egna erfarenheter av detta.

Skolan:

Kan du berätta för mig om hur din skolgång såg ut?
Vad var andras reaktioner på att du var vittne – lärare/andra vuxna, klasskamrater.
Hur uppfattade du det som liten att ni inte fick fira samma högtider som andra?
Kan du beskriva en situation/sammanhang, då du kände att det var en fördel att vara vittne?
Hur beskrev du för klasskamrater, som inte var vittnen, vad din familj/församlingen trodde?
Enskild situation eller liknande.
På vilket sätt talade du som barn om Harmageddon, med folk utanför din tro?
Kan du beskriva en situation/sammanhang, då du kände att det var en nackdel att vara vittne?
Kände du dig någon gång negativt bemött av omgivningen, beroende på din tro – speciell situation?
Vad skulle du som barn/tonåring velat ha från folk som inte var vittnen / helst varit utan?
Skillnaden inaktiva/uteslutna. Vad fick du veta om det som barn?
Om du skulle berätta nåt för mig om din uppväxt, som är viktigt för din uppväxt/formade dig?
Betydelsefull händelse/ viss situation.

Tonåren:

Vad betydde kontakten med församlingen för dig som tonåring?
Hur var det att leva efter församlingen etik och moral, t.ex. inte festa, röka och annat som av vissa ses som ”spännande”?
Hur var det för dig att vara ”öppet” vittne, i en skola med ungdomar som inte var vittnen?
Har du nån gång vacklat i din tro / när började du tvivla?
Sammanfatta: Vad upplever du som det största fördelarna resp. nackdelarna med att ha vuxit upp som vittne?